

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ประเทศไทยประสบผลสำเร็จในการดำเนินโครงการวางแผนครอบครัว ภาวะเจริญพันธุ์ที่เคยสูงในอดีตจึงลดลงอย่างรวดเร็ว และส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างมากในโครงสร้างทางอายุประชากร นั่นคือ ในแต่ละปีจะมีเด็กที่เกิดใหม่จำนวนน้อยลง ขณะที่ประชากรผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้น (ภัสสร ลิมาแทนท์, 2535: 1) ประกอบกับปัจจุบันมีความเจริญก้าวหน้าทางวิชาการและเทคโนโลยีด้านการแพทย์ตลอดจนการพัฒนาทางด้านสาธารณสุข ทำให้การควบคุมโรคติดต่อ การป้องกันและรักษาโรคเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ได้ส่งผลให้ประชากรมีอายุยืนยาวยิ่งขึ้น ด้วยเหตุนี้แนวโน้มการเปลี่ยนแปลงในกลุ่มประชากรสูงอายุของไทยจึงได้เพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัด โดยเฉพาะในช่วงเวลา 35 ปีที่ผ่านมา กล่าวคือ ประชากรอายุ 60 ปีขึ้นไป ได้เพิ่มจาก 1.2 ล้านคนในปี พ.ศ. 2503 เป็น 2.5 ล้านคนในปี พ.ศ. 2523 และจะเพิ่มเป็น 5.0 ล้านคน และ 10.3 ล้านคนในปี พ.ศ. 2543 และ 2563 ตามลำดับ โดยมีสัดส่วนของประชากรที่เป็นผู้สูงอายุเพิ่มจากร้อยละ 2.2 เป็นร้อยละ 3.9, ร้อยละ 7.7 และร้อยละ 13.1 ของแต่ละปี พ.ศ. เดียวกันนั้น (นภาพร ชโยวรรณ และ ศิริวรรณ ศิริบุญ, 2538: 85) ปัจจุบันจึงเป็นที่ตระหนักและยอมรับกันมากขึ้นว่า ในอนาคตปัญหาของผู้สูงอายุจะทวีความรุนแรงขึ้น สาเหตุสำคัญประการหนึ่งของการเพิ่มความรุนแรงในปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุ คือ ปริมาณ และสัดส่วนผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้น การที่ปริมาณและสัดส่วนของผู้สูงอายุจะเพิ่มขึ้นเรื่อยๆ ในอีกไม่กี่สิบปีข้างหน้า นับว่าเป็นปัญหาที่ทางภาครัฐ สังคม และครอบครัวจำเป็นต้องเตรียมพร้อมเพื่อสนองตอบต่อความต้องการด้านต่างๆ แก่ผู้สูงอายุ (นภาพร ชโยวรรณ, 2535: 165)

จากการสำรวจข้อมูลการศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุในประเทศไทย พบว่า ปัญหาผู้สูงอายุมิใช่มีเพียงอัตราส่วนผู้สูงอายุที่เป็นภาระต่อประชากรวัยแรงงานในเชิงประชากรศาสตร์เท่านั้น ผู้สูงอายุยังมีปัญหาหลายๆ ด้านที่จะเกิดจากการเปลี่ยนแปลงทางร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจ และสังคมของตัวผู้สูงอายุเองอีกด้วย กล่าวคือ ด้านร่างกาย ปัญหาเกิดจากเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุวัยต่างๆ

เช่น กล้ามเนื้อ กระดูก เซลล์ในร่างกายจะฝ่อและเสื่อมสภาพลงทำให้ผู้สูงอายุมักจะมีสุขภาพทรุดโทรมและเจ็บป่วยได้ง่าย จากการศึกษาของนิตา ชูโต (2525: 3) ได้ทำการศึกษารื่องคนชราไทย พบว่า ผู้สูงอายุมิมีปัญหาด้านสุขภาพร้อยละ 66.4 เมื่อร่างกายมีความเสื่อมลงย่อมส่งผลกระทบต่อจิตใจตามมา ผู้สูงอายุจะมีความรู้ดีกว่าตนเองไว้คุณค่าเพราะไม่สามารถช่วยตัวเองได้จนทำให้ผู้สูงอายุบางคนคิดฆ่าตัวตาย ดังจะเห็นได้จากการศึกษาของเขาวรัตน์ ปรปักษ์ขาม และปราโมทย์ ปราสาทกุล (2530: 10-13) พบว่า แนวโน้มการฆ่าตัวตายของผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น นอกจากนี้ปัญหาทางร่างกายและจิตใจแล้วผู้สูงอายุยังต้องเผชิญกับปัญหาทางเศรษฐกิจอีกประการหนึ่งซึ่งจากการศึกษาของบรรดู ศิริพานิช (2530: 68-80) พบว่า ปัญหาเศรษฐกิจเป็นปัญหาที่ผู้สูงอายุไทยพบเป็นอันดับหนึ่งเนื่องจากมีความขมขื่นและไม่สามารถทำงานต่อไปได้เพราะสุขภาพไม่เอื้ออำนวย สำหรับด้านสังคมก็นับได้ว่าเป็นปัญหาเช่นกัน กล่าวคือ การที่สภาพสังคมได้เปลี่ยนแปลงไป ลักษณะครอบครัวเปลี่ยนจากครอบครัวขยายเป็นครอบครัวเดี่ยว มีการย้ายถิ่นของประชากรวัยแรงงานไปยังแหล่งที่มีความเจริญมากขึ้น ผู้สูงอายุต้องอยู่บ้านเพียงลำพัง หรือจำเป็นต้องอยู่ในบ้านพักคนชรามากขึ้น ปัญหาต่างๆ เหล่านี้จึงมีผลกระทบต่อผู้สูงอายุเองและครอบครัวอย่างเลี่ยงไม่ได้

ด้วยเหตุที่การแก้ไขปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุนั้นไม่อาจทำได้ดังเช่นการแก้ไขปัญหาการเพิ่มประชากรในรูปของการจำกัดขนาดประชากร ทั้งนี้เพราะการลดอัตราการเพิ่มประชากรสามารถทำได้โดยการลดอัตราเจริญพันธุ์ ซึ่งอาจดำเนินการในรูปของการป้องกันการปฏิสนธิ (การใช้วิธีคุมกำเนิด) และการป้องกันการเกิด (การใช้วิธีทำแท้ง) แต่ปัญหาเกี่ยวกับผู้สูงอายุไม่สามารถดำเนินการแก้ไขในรูปของการจำกัดจำนวนนั้น ไม่เคยมีสังคมใดที่รัฐมีนโยบายในเรื่องนี้ ในทางตรงกันข้ามสังคมทุกสังคมได้ใช้ความพยายามอย่างยิ่งที่จะส่งเสริมให้สมาชิกของสังคมมีอายุยืนยาวต่อไปในอนาคต จึงมีหลายฝ่ายช่วยกันหาวิธีการที่จะช่วยให้ผู้สูงอายุซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมได้อยู่ร่วมกับสมาชิกในกลุ่มอายุอื่นๆ ได้อย่างราบรื่นและมีความสุข สิ่งสำคัญที่ต้องคำนึงถึงและควรได้รับความสนใจตอบสนอง คือ ความต้องการความมั่นคงทางเศรษฐกิจ การมีสุขภาพอนามัยที่ดีเพื่อการมีชีวิตที่มีความสุขสบายตามสมควรแก่สภาพในบั้นปลายของชีวิตซึ่งเป็นการต้องการพื้นฐานของผู้สูงอายุ สังคมที่ไม่มีระบบประกันสังคมซึ่งมีการครอบคลุมอย่างกว้างขวางและมีประสิทธิภาพ เช่น สังคมไทย (ศิริวรรณ ศิริบุญ, 2535: 3) วิธีการที่ดีที่สุดคือการป้องกันการเป็นภาระของผู้สูงอายุ โดยให้ผู้สูงอายุสามารถช่วยเหลือตัวเองได้ด้วยการเตรียมพร้อมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจ และสังคม ก่อนเข้าสู่การเกษียณอายุ ทั้งนี้จะได้เป็นผู้สูงอายุที่มี

คุณภาพชีวิตที่ดี ไม่เป็นภาระต่อครอบครัวหรือสังคม ขณะเดียวกันสามารถมีส่วนร่วมทำประโยชน์ให้กับส่วนรวมได้ด้วย

การเกษียณอายุเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการสูงอายุ สำหรับผู้ปฏิบัติงานที่รับราชการมาจนอายุ 60 ปี และถึงวาระที่จะหยุดจากการทำงาน ซึ่งเป็นไปได้ที่คนอายุ 60 ปี หลังเกษียณอายุมีโอกาสดำรงชีพอยู่ถึงอายุ 80 ปี ปัญหาอยู่ที่ว่าจะทำอย่างไรให้ชีวิตที่เหลืออยู่มีคุณภาพที่ดี เพราะการเปลี่ยนแปลงในช่วงเกษียณอายุก่อให้เกิดความเครียดทางจิตใจ จากการที่เคยกออกจากบ้านไปปฏิบัติงานเป็นกิจวัตรประจำวันแต่ต้องหยุดไปเพราะหมดภาระหน้าที่ ความรู้สึกว่างงาน การขาดความหมายในสังคม บางครั้งต้องพึ่งพาผู้อื่น สิ่งเหล่านี้มีผลให้เกิดความหดหูเศร้าหมองได้ อย่างไรก็ตามหากได้มีการตระหนักถึงปัญหาต่างๆ ที่จะเกิดขึ้นเหล่านี้ ด้วยการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการไว้ล่วงหน้าก็จะเป็นวิธีการที่เหมาะสม สำหรับการก้าวเข้าสู่การเกษียณอายุได้อย่างสง่างาม

การเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการจึงมีความสำคัญมากสำหรับข้าราชการที่มีอายุ 50-60 ปี เพราะถือได้ว่าเป็นเหมือนการวางแผนชีวิตอย่างหนึ่ง จะช่วยให้มีทัศนคติที่ดีต่อวัยชรา พร้อมทั้งลดปัญหาที่อาจจะเกิดกับผู้สูงอายุในอนาคตได้อีกทางหนึ่งด้วย จากการศึกษาของ สิริวรรณ สิ้นไชย (2531: 54) พบว่า การเตรียมตัวก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุมีความสัมพันธ์ในทางบวกกับความพึงพอใจในชีวิตของคนชรา กล่าวคือ ผู้ที่เตรียมตัวก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุไว้เป็นอย่างดีจะเป็นผู้สูงอายุที่มีความพึงพอใจในชีวิตสูง การเตรียมตัวในวัยก่อนเกษียณอายุควรประกอบทั้งด้านร่างกาย จิตใจ เศรษฐกิจ และสังคม จึงจะทำให้มีสุขภาพดีมีจิตใจที่เป็นสุขมองโลกในด้านบวก การมีที่อยู่อาศัยอย่างเหมาะสมกับตนเอง ตลอดจนเข้ากลุ่มสังสรรค์ตามความเหมาะสมจะช่วยทำให้ชีวิตใหม่หลังเกษียณอายุเป็นชีวิตที่มีความสุข สดใสและมีคุณภาพ (กรรณิการ์ พงษ์สนธิ์ สุวพรรณ สถิติโรภาส และชวรงค์ เขาวพานนท์, 2538: 314) ผู้วิจัยเองได้ตระหนักถึงปัญหาของผู้สูงอายุ และได้เล็งเห็นถึงความสำคัญของการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ และเชื่อว่าถ้าใกล้เกษียณอายุได้มีการเตรียมพร้อมสำหรับชีวิตหลังเกษียณ จะช่วยให้สามารถดำรงชีพอยู่ในครอบครัวและสังคมต่อได้อย่างราบรื่นและมีความสุขในช่วงสุดท้ายของชีวิต

จากการสำรวจข้อมูลของกองการเจ้าหน้าที่ สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร พบว่าในปีหนึ่งๆ จะมีข้าราชการกรุงเทพมหานครเกษียณอายุเป็นจำนวนไม่น้อย และในแต่ละปีที่ผ่านมาปีนั้น จะมีข้าราชการที่ต้องเกษียณอายุจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี (ตารางที่ 1)

ตารางที่ 1 จำนวนอัตรากำลังข้าราชการสามัญกรุงเทพมหานครในสังกัดสำนักต่าง ๆ
จำแนกตามอายุ พ.ศ. 2536

หน่วยงาน	อายุ (ปี)							รวม
	50-54	55	56	57	58	59	60	
สำนักการโยธา	91	18	7	13	9	6	3	147
สำนักการแพทย์	148	38	41	18	12	13	5	275
สำนักการระบายน้ำ	48	3	8	3	1	2	0	45
สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร	47	12	7	4	6	5	6	87
สำนักอนามัย	154	37	33	23	21	24	16	308
สำนักสวัสดิการสังคม	51	5	2	4	4	5	4	75
สำนักรักษาความสะอาด	17	4	4	1	1	1	1	29
สำนักการคลัง	37	5	9	1	5	5	0	62
สำนักเทศกิจ	10	4	0	0	0	0	0	14
สำนักการศึกษา	23	6	1	3	3	3	1	40
สำนักนโยบายและแผนกรุงเทพมหานคร	9	3	0	0	1	0	0	13
สำนักพัฒนาชุมชน	6	2	0	1	1	0	0	10
สำนักผู้ตรวจราชการกรุงเทพมหานคร	17	3	4	1	4	3	1	33
สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการ- กรุงเทพมหานคร	12	1	2	1	1	1	0	18
สำนักงานเลขาธิการผู้ว่าราชการ- กรุงเทพมหานคร	4	0	0	2	0	0	0	6
สำนักงานเลขาธิการสภากรุงเทพมหานคร	2	0	0	0	0	0	0	2
รวม	656	141	118	75	69	68	37	1,164

ที่มา : กองการเจ้าหน้าที่ สำนักปลัดกรุงเทพมหานคร 2536 : 148.

หมายเหตุ : ข้าราชการกรุงเทพมหานคร สํารวจเมื่อ 30 กันยายน 2536 โดยนำสถิติ

ข้าราชการสำนักต่าง ๆ เฉพาะกลุ่มอายุระหว่าง 50-60 ปีเท่านั้น

ฉะนั้นในการศึกษาค้นคว้าครั้งนี้จึงได้สนใจศึกษา ประชากรกลุ่มหนึ่งที่กำลังเข้าสู่วัยสูงอายุ และกำลังจะเกษียณอายุราชการ คือ ข้าราชการส่วนท้องถิ่นสังกัดส่วนราชการกรุงเทพมหานคร ในสังกัดสำนักต่าง ๆ จำนวนทั้งสิ้น 16 สำนัก โดยจะทำการศึกษากลุ่มข้าราชการที่มีอายุระหว่าง 50-60 ปี ว่าจะมีการเตรียมตนเองให้พร้อมสำหรับการเป็นผู้สูงอายุที่มีคุณภาพ และมีความสุขภายหลังการเกษียณอายุราชการมากน้อยเพียงใด หรือไม่ได้มีการเตรียมตัวเลย ทั้งนี้โดยคาดหวังว่าผลการวิจัยในครั้งนี้จะช่วยเป็นแนวทางสำหรับการวางมาตรการเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เกษียณในอนาคต ให้ดำรงชีวิตหลังเกษียณได้อย่างเหมาะสม และได้รับประโยชน์สูงสุด

2. วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการของข้าราชการในสังกัด

กรุงเทพมหานคร

2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม กับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการของข้าราชการในสังกัดกรุงเทพมหานคร

3. แนวคิดและทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

ทฤษฎีที่เกี่ยวกับความเป็นผู้สูงอายุนั้นมีหลายทฤษฎี ในที่นี้จะกล่าวในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการเท่านั้น ได้แก่ ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) และ ทฤษฎีบทบาท (Role Theory)

ทฤษฎีกิจกรรม (Activity Theory) เป็นทฤษฎีที่เก่าแก่ที่สุด และได้รับการยอมรับกว้างขวางที่สุดในทางสังคมวิทยา Lemon, Bengtson และ Peterson (1972: 188-190) อธิบายว่ากิจกรรมทางสังคมเป็นแก่นแท้ของชีวิตและจำเป็นสำหรับทุกวัย สำหรับบุคคลที่เข้าสู่วัยสูงอายุ กิจกรรมนับว่าเป็นสิ่งที่สำคัญมาก ทฤษฎีกิจกรรมแสดงให้เห็นว่าผู้สูงอายุที่มีกิจกรรมปฏิบัติอยู่เสมอๆ จะมีบุคลิกภาพกระฉับกระเฉง มีความพึงพอใจในชีวิตและปรับตัวได้ดีกว่าผู้สูงอายุที่ปราศจากกิจกรรม

Robb (1984 อ้างถึงใน วนิดา นิรมย์, 2538: 6-8) ได้กล่าวถึง ทฤษฎีกิจกรรมว่า กิจกรรมหมายถึงการกระทำถูกระเบียบให้สมบูรณ์หรือแบบแผนของการกระทำหรือการประกอบกิจกรรมตามปกติของบุคคลหรือการรักษาไว้ซึ่งความเป็นบุคคลโดยแบ่งกิจกรรมออกเป็น 3 ประเภทด้วยกันคือ

1. กิจกรรมที่ไม่เป็นทางการหรือไม่มีรูปแบบ (Informal Activity) เป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุมีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลต่างๆ ด้วยความคุ้นเคยไม่มีกำหนดรูปแบบของเวลาที่แน่นอน กิจกรรมเช่นนี้จะเกิดขึ้นได้มากน้อยแตกต่างกันขึ้นอยู่กับภาวะสุขภาพทางกาย และทางใจ เช่น การพบปะสังสรรค์ในหมู่ญาติ เป็นต้น

2. กิจกรรมที่เป็นทางการหรือกิจกรรมที่มีรูปแบบ (Formal Activity) เป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุเข้าร่วมในองค์กรต่างๆ ทั้งของรัฐและเอกชน มีการกำหนดรูปแบบที่แน่นอนชัดเจน กิจกรรมเช่นนี้จะเกิดภายนอกครอบครัวเมื่อผู้สูงอายุได้มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น ๆ เช่น การมีส่วนร่วมในศูนย์บริการสังคม สมาคม และชมรมผู้สูงอายุ เป็นต้น

3. กิจกรรมที่กระทำโดยลำพัง (Solitary Activity) เป็นกิจกรรมที่ผู้สูงอายุสามารถทำได้ตามลำพังคนเดียว โดยไม่มีปฏิสัมพันธ์กับบุคคลอื่น เช่น การทำงานอดิเรก เป็นต้น

นอกจากนี้ Taylor (1982: 545-556) ได้แบ่งกิจกรรมในสังคมที่ผู้สูงอายุเข้าร่วมไว้ดังนี้ คือ กิจกรรมอาชีพ (Occupational) เป็นกิจกรรมที่ช่วยส่งเสริมสุขภาพแก่ผู้สูงอายุให้มีการใช้กล้ามเนื้อต่าง ๆ ของร่างกายในการทำงาน เช่น การทอผ้า, กิจกรรมนันทนาการ (Recreation) เป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมความสุข ความเพลิดเพลินแก่ผู้สูงอายุ เช่น การพบปะสังสรรค์, กิจกรรมดนตรี (Music) เป็นกิจกรรมที่ช่วยทำให้ผู้สูงอายุมีความสุขทางใจ เช่น การร้องเพลง, การเข้าหาศาสนา โดยปฏิบัติธรรมและประกอบกิจกรรมทางศาสนามากขึ้นในบ้านปลายของชีวิต, กิจกรรมด้านอาชีพ (Vocation) เป็นการฝึกอบรมให้ผู้สูงอายุมีงานที่เหมาะสมกับวัย และเพิ่มรายได้, กิจกรรมด้านการศึกษา (Education) เป็นการจัดการศึกษาต่อเนื่องให้ผู้สูงอายุได้ศึกษา และมีโอกาสพบปะพูดคุยกับคนในวัยเดียวกัน และกิจกรรมบริการห้องสมุด (Library Services) เพื่อให้ผู้สูงอายุได้มีการพัฒนาสติปัญญาและผ่อนคลายความเครียดโดยการอ่านหนังสือ เป็นต้น

ทฤษฎีกิจกรรมได้แนะนำให้ผู้สูงอายุควรพยายามรักษาระดับของกิจกรรมที่ได้กระทำอยู่ให้คงไว้และเหมาะสมกับวัย เช่น ผู้สูงอายุควรทำกิจกรรมที่ใช้สติปัญญาแทนการใช้กำลังกาย เมื่ออายุเพิ่มมากขึ้นเพื่อทดแทนการทำงานต่างๆ เมื่อเกษียณอายุราชการแล้ว การได้มีกิจกรรมจะทำให้สภาวะทางด้านร่างกาย จิตใจ และสังคมดีขึ้น ฉะนั้นผู้สูงอายุควรตระหนักถึงความสำคัญของ

การมีกิจกรรมต่อไปเมื่ออายุมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสังคมปัจจุบันจะพบว่าผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในการทำกิจกรรมต่างๆ เศรษฐกิจน้อย (วนิดา นิรมณ, 2538: 131-132) การกระตุ้นให้ผู้สูงอายุได้มีกิจกรรมมากขึ้นจะทำให้ผู้สูงอายุใช้ชีวิตในบ้านปลายได้อย่างเกิดประโยชน์และเป็นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้สูงอายุให้ดียิ่งขึ้นด้วย

กิจกรรมมีความสำคัญและจำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกคน การมีส่วนร่วมในสังคมเป็นการใช้พลังงานต่างๆ ในร่างกายเพื่อพัฒนาสภาพแวดล้อมต่อตนเองและผู้อื่น โดยส่วนรวม การที่ผู้สูงอายุมีส่วนร่วมในกิจกรรมสังคมต่างๆ จะทำให้ผู้สูงอายุรู้สึกว่าตนเองมีคุณค่าเป็นที่ต้องการและเป็นที่ยอมรับของสังคมช่วยทำให้ชีวิตมีความสุข ทำให้เกิดความพึงพอใจและอัฒโนทัศน์ดีขึ้น ผู้ที่จะเกษียณจึงควรได้มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณในการวางแผนที่จะมีกิจกรรมต่าง ๆ ทั้งในบ้าน นอกบ้าน ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ สังคมและส่วนรวม ทั้งนี้เพื่อรักษาให้คงไว้ซึ่งความรู้สึกเป็นสุขสมบูรณ์ทั้งทางร่างกาย และจิตใจ (สุรกุล เจนอบรม, 2533: 82) นอกจากนี้การเข้าร่วมกิจกรรมของผู้สูงอายุยังเป็นการทดแทนบทบาทที่เสียไป โดยการเกษียณอายุราชการอีกด้วย ดังจะได้กล่าวถึงทฤษฎีบทบาท (Role Theory) ว่าได้มีส่วนเกี่ยวข้องกับทฤษฎีกิจกรรมในรายละเอียดต่อไป

ทฤษฎีบทบาท (Role Theory) เป็นทฤษฎีหนึ่งที่ทำให้การศึกษาเกี่ยวกับผู้สูงอายุเกิดความเข้าใจมากขึ้นว่า ทำไมผู้สูงอายุบางคนจึงมีปัญหาในการปรับตัวเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ การศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีบทบาทจะทำให้บุคคลได้มีโอกาสเตรียมตัวถึงบทบาทของตนเองที่จะต้องมีการเปลี่ยนแปลงไปตามกระบวนการทางอายุที่เพิ่มมากขึ้น

Cottrell (1942: 118-120) อธิบายว่าบุคคลเมื่อเข้าสู่วัยเกษียณอายุ จะต้องมีการปรับสภาพต่างๆ หลายอย่างไม่ใช่บทบาทเดิมของตน เช่น การละทิ้งบทบาทแบบผู้ใหญ่วัยทำงานแล้วหันมายอมรับบทบาทของวัยสูงอายุ พร้อมทั้งละเว้นจากความผูกพันกับคู่สมรส เนื่องจากการเสียชีวิตของฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง และการสูญเสียบทบาทของการทำงานเมื่อการเกษียณอายุราชการมาถึง ซึ่งมักจะพบเห็นได้ที่ผู้สูงอายุที่เกษียณอายุราชการบางคนมีปัญหาต่อการปรับตัวเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ เพราะไม่รู้จะดำรงบทบาทของตนอย่างไร เพื่อให้อยู่ในสังคมได้อย่างสมดุล

กนกวรรณ ศิลปกรรมพิเศษ (2527 : 16) กล่าวถึงผลกระทบของการเกษียณอายุราชการว่าได้ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในบทบาทหลายด้านได้แก่

1. การเปลี่ยนแปลงเกี่ยวกับอาชีพและรายได้ เนื่องจากต้องออกจากงานทำให้รายได้ที่เคยได้รับต้องลดลง โอกาสที่จะไปติดต่อสมัครงานทำลดน้อยลง ทำให้ผู้เกษียณอายุกลายเป็นผู้ว่างจากงานอาชีพ ก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงด้านการดำเนินชีวิต สาเหตุจากรายได้น้อยลง

2. บทบาททางสังคม ผู้เกษียณมีการเปลี่ยนแปลงบทบาททางสังคม จากเดิมเป็นผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่การงาน มีเกียรติเป็นที่ยกย่องจากเพื่อนร่วมงาน เมื่อการเกษียณอายุมาถึงบทบาทเดิมถูกเปลี่ยนไปเป็นบุคคลธรรมดาที่ไม่มีตำแหน่งหน้าที่การงาน ไม่มีอำนาจสั่งการใดๆ

3. โอกาสของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ มีการเปลี่ยนแปลงไปเนื่องจากผู้เกษียณหลังจากเกษียณอายุแล้ว มีการติดต่อกับสังคมภายนอกน้อยลงทำให้โอกาสของการมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ น้อยลงกว่าเมื่อก่อนเกษียณอายุราชการ

4. มโนทัศน์ของตนเองอาจมีการเปลี่ยนแปลงในผู้เกษียณที่มีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการเกษียณ หรือไม่ยอมรับสภาพความเป็นจริงของการเกษียณก่อให้เกิดความรู้สึกว่าตนเองด้อยคุณค่า ไม่มีประโยชน์ เป็นปัญหาต่อบุคคลอื่น

5. ในด้านร่างกายมีการเปลี่ยนแปลงในทางเสื่อมลงตามวัย ผู้เกษียณอาจไม่รู้สึกว่าร่างกายมีการเปลี่ยนแปลง ทำให้ไม่ยอมรับความสามารถที่มีขอบเขตจำกัดของร่างกาย ก่อให้เกิดปัญหาในการปรับตัวให้เหมาะสมกับสภาวะสุขภาพ

ดังนั้นเพื่อเป็นการลดปัญหาและผลกระทบที่เกิดจากการเปลี่ยนแปลงบทบาทในด้านต่างๆ ของการเกษียณอายุ บุคคลที่ทำงานประจำจึงควรมีการเตรียมตัวรับกับสภาพการเกษียณอายุราชการ และสภาพการเป็นผู้สูงอายุซึ่งถือได้ว่าเป็นสิ่งที่มีความสำคัญและจำเป็นอย่างมาก ดังที่เกษม ตันติผลาชีวะและกุลยา ตันติผลาชีวะ (2528 : 96) ได้กล่าวว่า การปลดเกษียณเป็นปัญหาของผู้สูงอายุที่มีอาชีพรับราชการหรือเป็นลูกจ้างประจำ ผู้สูงอายุจึงควรให้ความสนใจต่อการเตรียมรับสภาพการปลดเกษียณเพื่อการมีชีวิตอยู่อย่างมีความสุข

4. เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการเป็นเรื่องสำคัญมากสำหรับข้าราชการที่ใกล้เกษียณอายุราชการ จากการศึกษาผลงานวิจัยที่เกี่ยวกับผู้สูงอายุในเรื่องของการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ พบว่า ส่วนใหญ่จะมีการกล่าวถึงวิธีการปฏิบัติตนและแนะนำให้มีการเตรียมตัวก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุ ซึ่งมักจะเป็นบทความทางวิชาการที่เขียนโดยผู้ประกอบอาชีพแพทย์และสาธารณสุข ในระยะหลังๆ จึงเริ่มพบว่า นักจิตวิทยา และนักสังคมวิทยา ได้ให้ความสำคัญต่อการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการด้านอื่น นอกเหนือจากการเตรียมตัวด้านร่างกาย ได้แก่ การเตรียมตัวด้านจิตใจ เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งถือได้ว่าเป็นการศึกษาก่อนเกษียณแบบ

องค์รวม (Holistic Approach) ส่วนในการศึกษาว่าจะมีปัจจัยใดที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการนั้น พบว่ามีผู้สนใจศึกษาถึงปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการอยู่บ้าง แต่ก็ยังไม่กว้างขวางนัก

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ สามารถแบ่งผลงานวิจัยที่ทบทวนออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ
2. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุ-

ราชการ

1. แนวคิดเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ

การเกษียณอายุราชการ หมายถึง การที่ข้าราชการที่มีอายุ 60 ปีจะต้องพ้นสภาพจากการเป็นข้าราชการเมื่อถึงวันสิ้นปีงบประมาณเมื่ออายุ 60 ปี (สุรกุล เจนอบรม, 2534: 51) การเกษียณอายุราชการเป็นสิ่งที่ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้สำหรับผู้ที่มีอาชีพรับราชการ เพราะเป็นข้อบังคับที่กำหนดไว้ การเกษียณอายุจะทำให้ข้าราชการต้องพบกับ การเปลี่ยนแปลงหลายสิ่งหลายอย่างในชีวิต ซึ่งบางครั้งอาจก่อให้เกิดผลกระทบต่อผู้เกษียณอายุเป็นอย่างมาก ด้วยเหตุนี้จึงได้มีการให้ผู้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการในลักษณะต่าง ๆ กันดังต่อไปนี้

การศึกษาของกรณีการ พงษ์สนธิ สุวรรณ สติโรภาส และชวรงค์ เขาวานนท์ (2538: 321-334) ได้ศึกษาวิจัยเรื่องการเตรียมตัวก่อนเกษียณของบุคลากรในสถาบันอุดมศึกษา จังหวัดเชียงใหม่ โดยศึกษาบุคลากรที่มีอายุ 55-60 ปี ในปี พ.ศ.2537 และได้กล่าวถึงการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการว่าควรมีการเตรียมตัวในเรื่องต่อไปนี้

1. การเตรียมตัวด้านร่างกายและจิตใจ ควรจะมีการดูแลสุขภาพตนเองอย่างสม่ำเสมอ ตามหลักสุขวิทยา มีการดูแลรักษาสุขภาพจิตเป็นประจำ เพื่อยอมรับกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงที่จะเกิดขึ้นหลังเกษียณ

2. การเตรียมตัวด้านรายได้และการใช้จ่ายด้วยการสะสมทรัพย์สินในรูปแบบต่าง ๆ วางแผนการเงินเกี่ยวกับใช้จ่ายให้สมดุล

3. การเตรียมตัวด้านงานอดิเรก โดยกำหนดไว้ล่วงหน้าตั้งแต่ยังไม่เกษียณว่าชอบงานอดิเรกชนิดใด

4. การเตรียมตัวด้านที่อยู่อาศัย ควรวางแผนว่าจะอยู่ที่ไหนกับใคร สภาพที่อยู่

เป็นอย่างไร

5. การเตรียมตัวด้านการมีส่วนร่วมในสังคม มีกิจกรรมหลายประเภทที่เหมาะสมสำหรับผู้สูงอายุที่ควรเข้าไปร่วมกิจกรรมได้ เช่น ชมรมผู้สูงอายุ

6. การเตรียมตัวตาย ควรมีการจัดเตรียมเกี่ยวกับทรัพย์สินมรดกให้เรียบร้อย มอบหมายเรื่องการจัดงานศพเอาไว้ล่วงหน้า

ฐิติมา พรหมทอง (2535: 24-30) ศึกษาวิจัยเรื่องการเตรียมตัวเพื่อเกษียณอายุราชการของครูประถมศึกษาวัยใกล้เกษียณในจังหวัดที่มีฐานะเศรษฐกิจสูงสุดและต่ำสุด โดยศึกษาข้าราชการครูสังกัดสำนักงานการประถมศึกษาที่จะเกษียณอายุราชการ ในปีงบประมาณ 2535 และ 2536 ได้กล่าวถึงการเตรียมตัวเพื่อเกษียณอายุราชการในเรื่องของ

✓ 1. การเตรียมตัวด้านเศรษฐกิจด้วยการวางแผนรายได้-รายจ่าย การทำงานหลังเกษียณ การมีอาชีพสำรอง และการสะสมเงินไว้ในธนาคาร

2. การเตรียมตัวด้านสุขภาพ ได้แก่ การตรวจสุขภาพอย่างสม่ำเสมอ การรับประทานอาหารให้ถูกหลักโภชนาการ การออกกำลังกาย และการระมัดระวังอุบัติเหตุ

3. การเตรียมตัวด้านที่อยู่อาศัย ควรคำนึงถึงสุขภาพของตนเองกับสภาพบ้านที่จะไปอยู่หลังเกษียณว่าควรมีความเหมาะสมกับวัยที่สูงอายุ

4. การเตรียมตัวด้านกิจกรรมและงานอดิเรก ควรเลือกงานอดิเรกที่ตนสนใจ เช่น เล่นสัคว์ ปลูกต้นไม้ ทำสวน หรือกิจกรรมต่างๆ

5. การเตรียมตัวด้านประชากร ด้วยการแบ่งเบาภาระการพึ่งพิงบุตรให้น้อยลง ดูแลตนเองให้มาก

เบญจมา เลหาพูนรัมย์ (2534: 24-26) ศึกษาวิจัยเรื่องความสัมพันธ์ของการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ กับการปรับตัวหลังเกษียณอายุราชการของข้าราชการพลเรือนจังหวัดนครราชสีมา โดยศึกษาข้าราชการพลเรือนที่เกษียณอายุราชการในช่วงปี พ.ศ. 2528-2533 ได้จำแนกการเตรียมตัวก่อนเกษียณไว้หลายด้านคือ

1. การเตรียมด้านการเงิน ด้วยการประเมินรายรับ-รายจ่ายเป็นรายปี การสะสมเงินเพื่อไว้ใช้จ่ายยามฉุกเฉิน การทำพินัยกรรมสำหรับผู้มีฐานะดี

2. การเตรียมด้านที่อยู่อาศัย ควรคำนึงถึงสถานที่ว่าจะอยู่กับใคร ที่ไหน สถานที่อยู่อย่างไร

3. การเตรียมด้านจิตใจ โดยการมองโลกในแง่ดี ยอมรับการเกษียณที่เกิดขึ้น

ศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับการปฏิบัติตนเมื่อเข้าสู่วัยสูงอายุ

4. การเตรียมด้านร่างกาย ได้แก่ รักษาสุขภาพให้แข็งแรง ออกกำลังกายสม่ำเสมอ

5. การเตรียมด้านการใช้เวลา ในเรื่องของกิจวัตรประจำวัน งานอดิเรก และ

กิจกรรมสังคม

สมศรี กันทมาลา (2529: 71-77) ได้ศึกษาวิจัยในเรื่องของการส่งเสริมบทบาทของผู้เกษียณอายุที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาสังคม โดยศึกษาในผู้เกษียณอายุใน พ.ศ. 2529 ในทุกหน่วยงาน และพบว่าบุคคลควรจะมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุในเรื่องต่างๆ ต่อไปนี้

1. การเตรียมด้านร่างกายดูแลสุขภาพอย่างดีและถูกวิธี เพื่อพร้อมที่จะเผชิญต่อการเปลี่ยนแปลงในวัยสูงอายุ

2. การเตรียมสภาพที่อยู่อาศัยให้เหมาะสมกับวัยที่สูงขึ้น โดยจัดสภาพแวดล้อมให้เหมาะสมและสะดวกต่อการเคลื่อนไหว จัดโต๊ะแบบเบาะนั่ง

3. การเตรียมกิจกรรมเพื่อให้เกิดความปราดเปรียวคล่องแคล่ว เป็นการใช้เวลาให้เกิดประโยชน์และไม่ทำให้เกิดความเบื่อหน่ายอีกด้วย

4. การเตรียมใจ ให้ยอมรับว่าจะต้องหยุดจากงานประจำที่เคยทำอยู่และจะต้องมีการเปลี่ยนแปลงบทบาทใหม่หลังเกษียณอายุ

5. การเตรียมบริหารเวลา เตรียมจัดตารางเวลาให้เหมาะสมจะทำให้ชีวิตมีความสุขกับเวลาที่หมดไปได้

ภัทรพร สุขนุษย์ (2531: 18) ได้กล่าวว่า การเข้าสู่วัยสูงอายุได้มีการวางแผนชีวิตในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ด้านการเงิน เพราะเป็นความจำเป็นสำหรับผู้สูงอายุในการดำเนินชีวิตหลังเกษียณจะได้ไม่ต้องไปรบกวนสมาชิกในครอบครัวหรือบุคคลอื่นๆ

2. ด้านที่อยู่อาศัย การวางแผนเรื่องที่อยู่อาศัยไว้ดีจะช่วยให้ผู้สูงอายุมีความพร้อมและเกิดความมั่นคงในบั้นปลายของชีวิต

3. ด้านจิตใจ จะทำให้มีความเข้าใจ ขอมรับความจริง ขอมรับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและสิ่งแวดล้อม การหางานอดิเรกทำจะช่วยให้สุขภาพจิตดีขึ้น

บรรณ สุริพานิช (2531: 97-98) กล่าวถึงความจำเป็นในการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุการทำงาน เพื่อจะได้สามารถปรับตัวให้เข้ากับวิถีชีวิตใหม่ โดยต้องเตรียมในสิ่งต่างๆ ดังต่อไปนี้

1. การเตรียมสุขภาพร่างกายและจิตใจ โดยตรวจร่างกายตามกำหนดเวลา ออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ ศึกษาหาความรู้เป็นแนวทางการเกษียณอายุมาอ่านและทำความเข้าใจกับการเปลี่ยนแปลงของชีวิต

2. การเตรียมเรื่องการเงินและทรัพย์สิน โดยจัดทำงบประมาณรายได้-รายจ่าย เป็นปี หรือทำพินัยกรรมเอาไว้

3. การเตรียมบ้านที่อยู่อาศัย โดยวางแผนว่าจะอยู่ที่ไหนกับใคร และสภาพที่อยู่ควรมีการจัดการดูแลให้เหมาะสมกับสภาพของวัยสูงอายุ

4. การเตรียมเรื่องงานอาชีพและงานอดิเรกทำภายหลังเกษียณอายุงาน โดยศึกษาเรียนรู้จากการศึกษา อบรม จากตำราด้วยตนเอง

จรรยา เลียงเสนาะ (2527: 36-39) เสนอแนวคิดเรื่องความสุขในวัยสูงอายุในวารสารสุขศึกษาไว้ว่า การเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุควรมีการเตรียมตัวในสิ่งเหล่านี้ คือ

1. การเตรียมด้านร่างกาย โดยการรับประทานอาหารที่ถูกสัดส่วน ออกกำลังกายอย่างพอเหมาะ ปฏิบัติตนให้ถูกหลักสุขวิทยาส่วนบุคคล

2. การเตรียมที่อยู่อาศัย โดยสำรองเงินแยกไว้ส่วนหนึ่ง โดยตั้งใจว่าจะไม่ใช่จ่ายจนกว่าจะเกษียณอายุราชการ

3. การเตรียมที่อยู่อาศัย โดยวางแผนไว้ว่าจะอยู่กับใคร ที่ไหน อย่างไร

4. การเตรียมงานอดิเรกที่ตนเองชอบ จะช่วยทำให้รู้สึกว่าคุณมีประโยชน์ ไม่ปล่อยเวลาให้ผ่านไปโดยไร้ค่า

5. การเตรียมด้านจิตใจ โดยพร้อมที่จะเผชิญกับความเปลี่ยนแปลง มองโลกในแง่ดี ขอมรับการเปลี่ยนแปลงของร่างกายและสังคม

บริบูรณ์ พรพิบูลย์ (2526: 199) ได้ให้แนวคิดเกี่ยวกับการเตรียมตัวเป็นผู้สูงอายุที่มีความสุขไว้ว่า ผู้สูงอายุที่จะมีความสุขในชีวิตควรที่จะมีองค์ประกอบ 3 อย่าง ได้แก่

1. การมีสุขภาพที่ดี คือ ไปตรวจสุขภาพเป็นประจำ ดูแลเรื่องอาหารบริโภคอย่างถูกหลักโภชนาการ ออกกำลังกายให้เพียงพอ นอนหลับพักผ่อนอย่างเต็มที่

2. การมีความพอใจในการดำรงชีวิต คือ การศึกษาธรรมะ ทำงานสาธารณประโยชน์ หรือทำงานเพื่อเพิ่มรายได้ หลังจากเกษียณอายุแล้ว

3. การมีความสุขตามสภาพ คือ ไม่ยึดติดกับวัตถุสิ่งของ ไม่หลงใหลตามแฟชั่น หรือเปรียบเทียบตนเองกับคนอื่นหรือเมื่อคราวยังเป็นหนุ่มสาว

นอกจากนี้ วรรณคดี สุทธิรัตน์ (2521 :23) ได้เขียนแนวคิดในการเตรียมตัวเพื่อการเกษียณอายุลงในวารสารสุขภาพไว้ว่า ผู้ที่อายุเข้าใกล้ 60 ปี จะมีความรู้สึกว่าคุณเสียทำให้มีการเหนื่อยชา ซึมเศร้า หงุดหงิด โมโหง่าย มีความกังวลกับอนาคต เนื่องจากความไม่พร้อมเรื่องการเงิน การสูญเสียบทบาททางสังคม ดังนั้นจึงควรมีการเตรียมตัว เตรียมใจ ที่จะดำเนินชีวิตอย่างไรบ้างภายหลังเกษียณ ซึ่งพอสรุปเป็นแนวคิดดังนี้

1. การเตรียมตัวในเรื่องการเงิน ควรสำรวจทรัพย์สินให้สมดุลกับรายได้และควรเก็บเงินจำนวนหนึ่งไว้สำหรับใช้จ่ายในการดูแลสุขภาพเมื่อบริการ
2. การเตรียมในเรื่องสุขภาพและความสมบูรณ์ของร่างกาย ควรตรวจร่างกายปีละ 1 ครั้ง จะช่วยเป็นการค้นหาสาเหตุและช่วยป้องกันความรุนแรงของโรค
3. การเตรียมงานอดิเรกที่ชอบและอยากทำ เช่น ปลูกต้นไม้ เลี้ยงสัตว์ จะช่วยให้เกิดความเพลิดเพลินและเป็นการทดแทนงานเก่าได้อีกด้วย
4. การเตรียมเรื่องที่อยู่อาศัย เช่น บ้านใครบ้านต้องไม่ชื้น เดินขึ้นลงสะดวก หรือย้ายจากชั้นบนมาอยู่ชั้นล่าง เป็นต้น

การศึกษางานวิจัยต่างประเทศของ Leedy and Wynbrandt (1987: 75-76) เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการวางแผนภายหลังเกษียณอายุว่าควรคำนึงถึงผลกระทบ 5 ด้าน คือ

1. สัมพันธภาพภายในครอบครัว เช่น การพูดคุยกับบุตรหลานหรือบุคคลที่ตั้งใจจะไปอาศัยอยู่
2. การใช้เวลาว่างและการมีกิจกรรมในสังคม เช่น การทำงานอดิเรก การท่องเที่ยว การทำงานอาสาสมัคร การเป็นสมาชิกชมรมหรือสมาคมต่าง ๆ
3. การดูแลสุขภาพทั้งร่างกายและจิตใจ เช่น หมั่นเอาใจใส่สุขภาพตนเอง ไม่เสพสิ่งเสพติด ได้แก่ สุรา บุหรี่ ที่เป็นเครื่องบั่นทอนสุขภาพตนเอง
4. การทำงานที่มีรายได้เพื่อเป็นการเพิ่มรายได้หลังเกษียณ เช่น การวางแผนทำงานต่อไป หรือจะทำงานเป็นครั้งคราว
5. การวางแผนค้นหาเศรษฐกิจเกี่ยวกับการใช้จ่ายภายหลังเกษียณ เช่น การประเมินรายรับ-รายจ่าย ถ้ารายจ่ายเกินรายรับจะได้วางแผนเพิ่มรายรับหรือลดรายจ่าย เป็นต้น

จากการศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องตามที่ได้มีผู้ศึกษาค้นคว้าไว้ นั้นพบว่า มีผู้ศึกษาเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการและการเตรียมการเพื่อยามสูงอายุหลายท่าน ซึ่งการศึกษาส่วนใหญ่เป็นการศึกษาว่ามีการเตรียมตัวหรือไม่และเตรียมในด้านใดบ้าง อาทิเช่น

สมศรี กันธมาลา (2529: 45-47) ได้ศึกษาการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการในผู้ที่ทำงานปีสุดท้ายก่อนเกษียณ ผลการศึกษาข้อมูลส่วนหนึ่งเกี่ยวกับภาวะความพร้อมต่อการเกษียณอายุ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการเตรียมตัวต่อการเกษียณอายุร้อยละ 68.18 ซึ่งจำแนกลักษณะการเตรียมตัวเป็นการเตรียมด้านจิตใจให้ยอมรับสภาพการเปลี่ยนแปลงมากที่สุด รองลงมาคือเตรียมเรื่องการดำเนินชีวิตในอนาคตเช่นเตรียมที่อยู่อาศัย เตรียมเงินไว้ใช้จ่าย เตรียมหาอาชีพและงานอดิเรก ส่วนที่เหลือเป็นการเตรียมใช้เวลาทำกิจกรรมต่างๆ ส่วนกลุ่มที่ไม่ได้เตรียมตัวซึ่งมีจำนวนร้อยละ 31.82 ให้เหตุผลว่าสุขภาพร่างกายยังแข็งแรงดี ไม่จำเป็นต้องเตรียม อีกกลุ่มหนึ่งเห็นว่าตนเองพร้อมอยู่แล้ว ทำให้ไม่ทราบว่าควรจะต้องเตรียมตัวอะไรบ้าง เหตุผลประการอื่นๆ คือรอให้ทุกอย่างมาถึงก่อนหรือปล่อยให้ไปตามยถากรรม

การศึกษาของพิรสิทธิ์ คำนวนศิลป์ และคณะ (2523: 154-175) เกี่ยวกับความทันสมัย ภาพพจน์เกี่ยวกับตนเองและปัญหาบางประการของคนเรา พบว่า ปัญหาของคนชราไทยคือ ปัญหาด้านจิตใจ และการปรับตัวให้เข้ากับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ส่วนปัญหาในเรื่องการเกษียณอายุราชการพบว่าส่วนใหญ่เกษียณมองการปลดเกษียณในแง่ดี และทำใจให้ยอมรับได้ สามารถปรับตัวปรับใจเข้ากับชีวิตภายหลังเกษียณได้ มีเพียงส่วนน้อยที่เคยมีตำแหน่งทางการงานสูงจะรู้สึกท้อแท้และปรับตัวได้ยากกว่ากลุ่มอื่นๆ ส่วนความคิดเห็นของคนชราที่เป็นกลุ่มตัวอย่างทั้งหมดเกี่ยวกับการเตรียมตัวเพื่อให้ชีวิตมีความสุขพบว่า สิ่งที่ควรเตรียมอย่างยิ่งคือเงินทองทรัพย์สินและบ้านที่อยู่อาศัย

การศึกษาของบรรลุ ศิริพานิช และคณะ (2532: 49) ได้ศึกษาพฤติกรรมและการดำเนินชีวิตของผู้สูงอายุไทยที่อายุยืนยาว พบว่า ผู้สูงอายุมีพฤติกรรมการเตรียมตัวเพื่อดำรงชีวิตเมื่ออายุสูงอายุนั้น ผู้สูงอายุมีการเตรียมตัวร้อยละ 59.3 ที่เหลือคือไม่มีการเตรียมตัว กลุ่มที่มีการเตรียมตัวส่วนใหญ่เป็นการเตรียมตัวด้านทรัพย์สินเงินทองและที่อยู่อาศัย ส่วนการศึกษาของศิริวรรณ สินไชย (2532: 67) เกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อความพึงพอใจในชีวิตของผู้สูงอายุ ในสถานสงเคราะห์คนชราของรัฐ พบว่า กลุ่มตัวอย่างมีการเตรียมตัวก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุระดับปานกลางมากที่สุด รองลงมาคือเตรียมตัวระดับต่ำและเตรียมตัวระดับสูง นอกจากนี้ยังพบว่า การเตรียมตัวก่อนเข้าสู่วัยสูงอายุมีความสัมพันธ์ทางบวกในระดับปานกลางกับความพึงพอใจในชีวิต

การศึกษาของนภาพร ชโยวรรณ, มาลินี วงษ์สิทธิ์และจันทร์เพ็ญ แสงเทียนฉาย (2532: 95-101) ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับการเตรียมตัวเพื่อการดำรงชีวิตเมื่ออายุมากกว่า ผู้สูงอายุไทยมากกว่าครึ่งไม่มีการเตรียมตัวเพื่อการดำรงชีพเมื่อสูงอายุ ทั้งๆ ที่ส่วนใหญ่เห็นว่าเรื่องนี้เป็น

เรื่องสำคัญ ดังนั้นควรมีการกระตุ้นให้คนหนุ่มสาวในปัจจุบันตระหนักถึงความจำเป็นที่จะต้องมีการเตรียมตัวในเรื่องวิธีการดำรงชีวิตเมื่อมีอายุมากขึ้น หรือใกล้เกษียณอายุราชการแล้ว สอดคล้องกับเบญจมา เถาพูนรังษี (2534: 59) ที่ได้ศึกษาความสัมพันธ์ของการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการกับการปรับตัวภายหลังเกษียณอายุราชการ พบว่า ผู้เกษียณอายุราชการส่วนใหญ่มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการอยู่ในระดับไม่ดีและเมื่อพิจารณาการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการในแต่ละด้านพบว่ามีการเตรียมตัวด้านการใช้เวลาซึ่งมีความสัมพันธ์ทางบวกกับการปรับตัวภายหลังเกษียณอายุราชการมากที่สุด รองลงมาคือการเตรียมตัวด้านจิตใจ ส่วนการเตรียมตัวด้านเงิน ด้านที่อยู่อาศัยและด้านร่างกายไม่มีความสัมพันธ์กับการปรับตัวภายหลังเกษียณอายุราชการ

จากแนวคิดเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการตามที่ได้มีผู้ศึกษาวิจัย และค้นคว้าไว้นั้น ผลการศึกษาค่อนข้างสอดคล้องกันว่า ผู้ที่จะเข้าสู่วัยเกษียณอายุราชการหรือเข้าสู่วัยสูงอายุ ควรมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุไว้ล่วงหน้า โดยเตรียมเกี่ยวกับด้านร่างกาย ด้านจิตใจ ด้านความเป็นอยู่ซึ่งรวมทั้งการเงิน ที่อยู่อาศัย อาชีพการงาน งานอดิเรก

2. ปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับการปฏิบัติตนเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุ

ราชการ

การเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการนั้น ได้มีวิธีการและสามารถเตรียมการไว้พร้อมหลายด้านดังได้กล่าวมาแล้ว ซึ่งการเตรียมตัวก่อนเกษียณแต่ละด้านเป็นสิ่งที่ปฏิบัติได้ โดยการตระหนักและเห็นความสำคัญของการเตรียมตัวก่อนเกษียณเสียแต่เนิ่นๆ แต่เนื่องจากที่ข้าราชการแต่ละคนมีความแตกต่างกันด้านภูมิหลัง จึงทำให้บุคคลที่มีอาชีพรับราชการเหมือนกันมีความแตกต่างกันในเรื่องของการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ การนำปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคม ของข้าราชการแต่ละคนมาศึกษาความตั้งใจที่เกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการจึงจะได้ภาพของการวิเคราะห์ได้ว่า แนวโน้มของข้าราชการที่จะเกษียณอายุในอนาคตนั้น มีปัจจัยใดบ้างที่มีความสัมพันธ์กับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ ดังจะอธิบายรายละเอียดความสัมพันธ์ของปัจจัยแต่ละตัวดังต่อไปนี้

ปัจจัยทางประชากร

2.1 เพศ เพศเป็นตัวแปรทางประชากรที่มีความสำคัญที่ทำให้เกิดความแตกต่างของการกระทำ เนื่องจากว่าในสังคมไทยในอดีตได้กำหนดบทบาทของชายและหญิงไว้แตกต่างกัน กล่าวคือ เพศชายควรทำหน้าที่เป็นหัวหน้าครอบครัวและเป็นที่พึ่งทางเศรษฐกิจของสมาชิกในครอบครัว ส่วนเพศหญิงทำหน้าที่ดูแลเรื่องอื่นๆ ภายในครอบครัว ต่อมาในปัจจุบันนี้ทั้งสองฝ่ายจะต้องออกมาช่วยกันทำงานหารายได้จุนเจือครอบครัว ดังจะเห็นได้ว่า ผู้หญิงได้ออกมาทำงานนอกบ้านมากขึ้น จากงานวิจัยของสุลักษณ์ มีชูทรัพย์, วิไลวรรณ ทองเจริญ และ จันทนา รณฤทธิวิช (2535: 42-43) พบว่าเพศหญิงและเพศชายมีการเตรียมตัวแตกต่างกันในแต่ละด้าน กล่าวคือ เพศชายมีการเตรียมตัวด้านร่างกายโดยเฉพาะในเรื่องของการออกกำลังกายมากกว่าเพศหญิง ทั้งนี้เพราะผู้ชายชอบออกกำลังกายและเข้าร่วมกิจกรรมทางกีฬามากกว่าผู้หญิง ส่วนเพศหญิงมีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าเพศชาย เนื่องจากผู้หญิงมักเป็นคนที่มีจิตใจอ่อนไหว ละเอียดอ่อน ประณีประนอมและเข้าถึงจิตใจของคนได้ดีกว่าเพศชาย ทำให้เมื่อได้รับการโน้มน้าวหรือขอร้องโดยเฉพาะการทำบุญ ทำกุศล ช่วยเหลือผู้อื่น ก็จะเกิดความเมตตาบริจาคเพื่อช่วยเหลือผู้อื่นไปด้วย สำหรับการเตรียมตัวด้านสังคมและเศรษฐกิจพบว่าเพศชายเตรียมตัวมากกว่าเพศหญิง ในเรื่องของงานอดิเรก การเข้ากิจกรรม และหารายได้เพิ่ม การศึกษาของ นภาพร ชโยวรรณ (2535: 168-170) พบว่า ผู้สูงอายุและคนหนุ่มสาวไทยมีความแตกต่างกันในเรื่องของการเตรียมตัวก่อนสูงอายุ กล่าวคือ ผู้สูงอายุเพศชายเห็นความสำคัญของการเตรียมการ และได้เตรียมการเพื่อยามสูงอายุมากกว่าผู้สูงอายุเพศหญิง เช่นเดียวกับคนวัยหนุ่มสาวเพศชายได้เคยคิดถึงการดำรงชีวิตและคิดจะเตรียมการเมื่อยามสูงอายุมากกว่าคนวัยหนุ่มสาวเพศหญิง ในการศึกษาราวเดียวกันได้ศึกษาถึงลงไปถึงประเภทของการเตรียมการ พบว่าชาย และหญิงมีความแตกต่างในประเภทของการเตรียมการเกือบทุกประเภท กล่าวคือผู้สูงอายุชายเตรียมการด้านร่างกายมากกว่าผู้สูงอายุหญิง โดยพิจารณาจากการออกกำลังกายเป็นประจำยามว่างที่ชายมีสูงกว่าหญิง ส่วนคนหนุ่มสาวเพศชายตอบว่าได้เตรียมบ้าน เตรียมงานมั่นคง และย้ายไปอยู่กับบุตรหลานสูงกว่า แต่มีบางส่วนได้เตรียมเรื่องสุขภาพ การออมเงินน้อยกว่าคนหนุ่มสาวเพศหญิง นอกจากนี้ Lipman (1961: 265-271) ได้ศึกษามโนทัศน์ของบทบาทและขวัญของคู่สมรสในผู้เกษียณอายุ พบว่า การเกษียณอายุทำให้ผู้ชายมีการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมต่างๆ ที่เคยกระทำมาจากอดีต กล่าวคือ ก่อนเกษียณอายุเพศหญิงกับเพศชายมีการทำกิจกรรมที่แยกตามเพศ โดยเพศชายจะทำหน้าที่ในการประกอบอาชีพหารายได้เข้าครอบครัว ส่วนเพศหญิงจะทำหน้าที่ด้านแม่บ้าน แต่เมื่อเพศชาย

เกษียณอายุจะมีเวลาว่างมากขึ้น จึงให้ความสนใจคนภายในบ้าน เช่น ช่วยเหลืองานแม่บ้านมากขึ้น เป็นต้น

จากผลการศึกษาดังกล่าว จึงพอสรุปได้ว่า เพศชายและเพศหญิงมีความแตกต่างกันในเรื่องของการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ ซึ่งผู้วิจัยได้สันนิษฐานไว้ว่าข้าราชการเพศหญิงมีการเตรียมตัวมากกว่าข้าราชการเพศชาย และข้าราชการเพศชายน่าจะมีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการเพศหญิง ในขณะที่เดียวกันข้าราชการเพศหญิงน่าจะมีการเตรียมตัวในด้านจิตใจและด้านความเป็นอยู่มากกว่าเพศชาย

2.2 อายุ อายุเป็นตัวแปรทางประชากรที่มีความสำคัญ และสามารถสะท้อนให้เห็นภูมิหลังทางประชากรณที่ผ่านมาของชีวิต อายุที่มากขึ้นย่อมเป็นเครื่องบ่งชี้ว่าได้เพิ่มความรู้ในทางสังคมมากขึ้นไปด้วย บุคคลที่ทำงานโดยประกอบอาชีพรับราชการ กฎเกณฑ์ในเรื่องอายุซึ่งมีความสำคัญอย่างมากในการคำนวณอายุราชการที่ผ่านมาและอายุราชการที่เหลืออยู่ต่อไปจนกว่าจะสิ้นสุดหน้าที่การทำงานหรือเกษียณอายุราชการ ดังที่เกษม ดันติผลาชีวะ และ กุลยา ดันติผลาชีวะ (2528: 56) กล่าวว่า การเกษียณเป็นปัญหาของผู้สูงอายุที่รับราชการ จึงควรให้ความสนใจต่อการเตรียมตัวตั้งแต่วัยกลางคน โดยเริ่มเตรียมตัวตั้งแต่อายุ 40 ปี ในต่างประเทศ ลีคดี้ และ วินบรันคท์ (Leedy และ Wynbrant, 1967 อ้างถึงใน สุรกุล เชนอบรม, 2534: 63) แนะนำให้มีการเตรียมตัวสำหรับข้าราชการว่าควรมีการเตรียมตัวยิ่งเร็วเท่าไรยิ่งดีเท่านั้น นอกจากนี้การศึกษาของศรีเรือน แก้วกังวาน (2518: 129) ยังพบว่า ผู้สูงอายุที่มีการเตรียมตัวเข้าสู่วัยสูงอายุตั้งแต่วัยกลางคนจะสามารถใช้ชีวิตในยามชราได้อย่างผาสุกมากกว่าบุคคลที่มีได้เตรียมตัวไว้ก่อนล่วงหน้า

การศึกษาของนภาพร ชโยวรรณ (2535: 168-176) พบว่า ผู้สูงอายุที่อายุน้อยกว่าให้ความสำคัญกับการเตรียมการยามสูงอายุมากกว่าผู้สูงอายุที่อายุมากกว่า ในขณะที่คนหนุ่มสาวที่มีอายุมากจะคำนึงถึงการดำรงชีวิตเมื่อยามสูงอายุมากกว่าคนหนุ่มสาวที่มีอายุน้อย ข้อมูลนี้สะท้อนให้เห็นว่าเมื่อคนยังเข้าใกล้วัยสูงอายุมากเท่าไรจะคำนึงถึงการดำรงชีวิตเมื่อยามสูงอายุมากขึ้นตามไปด้วย สิ่งที่น่าสนใจอีกอย่างหนึ่งในการศึกษาเรื่องเดียวกันนี้ คือแบบแผนของการใช้ชีวิต พบว่า คนหนุ่มสาวที่อายุมากกว่าคิดถึงการใช้ชีวิตอยู่กับครอบครัวมากกว่าคนหนุ่มสาวที่อายุน้อยกว่า ขณะที่คนคนหนุ่มสาวในกลุ่มอายุน้อยคิดถึงการใช้ชีวิตอิสระ ท่องเที่ยว มากกว่าคนหนุ่มสาวในกลุ่มอายุมาก สำหรับเหตุผลที่พออธิบายได้ว่าทำไมบุคคลที่อายุน้อยมีการเตรียมการเพื่อเกษียณอายุน้อยกว่าบุคคลที่อายุมาก เกษม ดันติผลาชีวะ (2528: 8-10) อธิบายว่า ตลอดชีวิต

ของคนเรา ทุกคนจะมีปฏิสัมพันธ์กับสังคมเป็น 3 ระยะ คือ 1) ระยะเข้าสู่สังคม (แรกเกิด-30 ปี) บุคคลจะสร้างสัมพันธ์กับคนในครอบครัวไปสู่สังคมโรงเรียน 2) ระยะสร้างสังคม (อายุ 30 ปีขึ้นไป) บุคคลจะสร้างรากฐานและความมั่นคงในการทำงานและมีครอบครัวใหม่ 3) ระยะออกจากสังคม (อายุ 60 ปีขึ้นไป) บุคคลจะต้องออกจากบทบาทหน้าที่ ความรับผิดชอบด้วยการเกษียณอายุ ด้วยเหตุนี้จึงทำให้บุคคลที่อยู่ในระยะออกจากสังคมที่มีอายุใกล้ 60 ปีหรือกว่า 60 ปี มีความตระหนักถึงการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุมากกว่าบุคคลที่อยู่ในระยะอื่น ๆ เพราะบุคคลในระยะอื่น ๆ มีภาระหน้าที่ในกิจกรรมประจำวันที่ต้องสนใจมากกว่าเรื่องของการเกษียณอายุ

เมื่อเป็นเช่นนี้ ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานได้ว่า ชีววิถีชีวิตที่มีอายุมากน่าจะมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และความเป็นอยู่ มากกว่าชีววิถีชีวิตที่มีอายุน้อย

2.3 สถานภาพสมรส สถานภาพสมรสเป็นลักษณะทางประชากรที่มีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตความเป็นอยู่ของคน โดยเฉพาะความรู้สึกนึกคิด ความเชื่อ รวมถึงวิถีปฏิบัติของบุคคล การมีสถานภาพสมรสกำลังสมรส คือการที่บุคคลกำลังดำเนินชีวิตครอบครัวอยู่กับคู่สมรสของตน โดยคู่สมรสถือได้ว่าเป็นเพื่อนคู่ทุกข์คู่ยากคอยช่วยเหลือดูแลซึ่งกันและกันไปจนกว่าฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งจะหมดอายุขัย ส่วนผู้ที่มิมีสถานภาพสมรสอื่น ๆ เช่น หม้าย หย่า หรือแยกกันอยู่เมื่อขาดคู่ของตนไปย่อมเกิดความรู้สึกอ้างว้างโดดเดี่ยว (วนิดา นิรมย์, 2538: 20) ความแตกต่างทางสถานภาพสมรสจึงมีผลต่อบทบาท การกระทำ และความเชื่อของบุคคล โดยเฉพาะในเรื่องของการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ ผู้ที่มีสถานภาพมีคู่สมรสอาจจะไม่ได้คิดคำนึงถึงเพราะมีภาระหน้าที่ในการดูแลครอบครัวปัจจุบัน ส่วนผู้ที่ไม่มีคู่สมรสมักจะคิดวิตกกังวลไว้ก่อนว่าในอนาคตจะดำรงอยู่อย่างไรเมื่อยามสูงอายุเพราะไม่มีเพื่อนคู่คิดที่คอยให้คำปรึกษาแนะนำ และร่วมกันวางแผนชีวิตภายหลังเกษียณอายุแล้ว อย่างไรก็ตามการศึกษาของสุลักษณ์ มีชูทรัพย์ และคณะ (2535: 38-39) ได้ศึกษาเปรียบเทียบค่าเฉลี่ยของการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุระหว่างผู้ที่มีสถานภาพสมรสคู่กับโสด พบว่า คนที่มีสถานภาพสมรสมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการทางด้านร่างกายในเรื่องของการรับประทานและควบคุมน้ำหนักตัวน้อยกว่าคนที่โสด แต่การเตรียมการด้านจิตใจกลับพบว่า คนที่มีคู่สมรสเข้าหาศาสนาโดยการไปศาสนสถานมากกว่าคนโสด แตกต่างจากนิสา ชูโต (2523: 30-32) พบว่า กิจกรรมที่ผู้สูงอายุเข้าร่วมมากที่สุดคือกิจกรรมศาสนา และไม่พบว่ามีความแตกต่างระหว่างสถานภาพสมรสกับการร่วมกิจกรรมทางศาสนา ส่วนการเตรียมตัวก่อนเกษียณด้านสังคมและเศรษฐกิจ พบว่าไม่มีความแตกต่างกันใน

ทุกเรื่อง ทั้งนี้อาจเป็นเพราะกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่มีอาชีพ รายได้ และสถานภาพทางสังคมใกล้เคียงกัน

ศรีเรือน แก้วกังวาน (2530: 254) ได้กล่าวถึงการปรับตัวต่อความเหงาของผู้สูงอายุว่าเป็นโรคจนล่วงเข้าวัยสูงอายุค่อนข้างจะเกินงานน้อยกว่าบุคคลที่มีครอบครัวแล้ว เพราะต้องอยู่คนเดียว ทำให้ผู้สูงอายุที่เป็นโรคจะเผชิญกับความเหงาและเรียนรู้ที่จะปรับตัวติดต่อกับบุคคลอื่นนอกครอบครัวของตนได้ดีกว่า ในขณะที่เดียวกันจรูญ ทองदार (2530: 14) ศึกษาพบว่าคนโรคมักจะมองการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าคนสมรสแล้ว ส่วนคนสมรสแล้วมักจะให้ความสำคัญต่อการเตรียมตัวด้านวัตถุ และสภาพความเป็นอยู่ มากกว่าคนโรค

การศึกษาของนภาพร ชโยวรรณ (2535: 168-172) ในเรื่องการเตรียมการเพื่อขามสูงอายุของผู้สูงอายุ และคนหนุ่มสาวไทย พบว่า ผู้สูงอายุที่มีคู่สมรสเห็นความสำคัญของการเตรียมการเพื่อขามสูงอายุมากกว่าผู้สูงอายุที่ไม่มีคู่สมรส ส่วนคนหนุ่มสาวที่เป็นโรคจะคิดถึงการใช้ชีวิตเมื่อขามสูงอายุน้อยกว่าคนที่สมรสหรือคนที่เป็นหม้าย หย่า แยกกันอยู่ ทั้งนี้อาจเป็นเพราะว่าคนหนุ่มสาวที่มีสถานภาพสมรส หม้าย หย่า แยกกันอยู่ ส่วนใหญ่จะตกอยู่ในกลุ่มอายุมาก การมีอายุมากขึ้นประกอบกับสถานภาพสมรสที่ไม่มีคู่ ทำให้ประชากรกลุ่มนี้ต้องคิดถึงการจะใช้ชีวิตอย่างไรขามสูงอายุมากกว่าคนหนุ่มสาวที่อายุยังน้อยและโรค สำหรับประเภทของการเตรียมการพบว่า คนหนุ่มสาวที่ยังเป็นโรคเตรียมที่ทำกินหรือการมีงานมั่นคงทำต่ำกว่าคนหนุ่มสาวที่เคสมรส ส่วนหนึ่งน่าจะเป็นเพราะคนโรคมีสัดส่วนที่ยังไม่ทำงานหรือมีอายุน้อยสูงกว่า

จากผลการศึกษาวิจัยที่เสนอมาทั้งหมด แม้จะมีข้อสรุปที่ยังไม่เด่นชัด แต่ผู้วิจัยมีความเห็นว่า ข้าราชการที่มีสถานภาพสมรสอื่นๆ (โรค หม้าย หย่า ร้าง หรือแยกกันอยู่) น่าจะมีการเตรียมตัวด้านต่างๆ ทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่มีสถานภาพสมรสสมรส

2.4 จำนวนบุตร จำนวนบุตรเป็นตัวกำหนดลักษณะของครอบครัว และเป็นตัวแปรหนึ่งที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางประชากร การมีบุตรมากย่อมมีผลกระทบต่อเศรษฐกิจในครอบครัว บุตรหลายคนทำให้เป็นภาระการเลี้ยงดู จึงต้องทำงานมากเพื่อหารายได้ให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายในครอบครัว ซึ่งแตกต่างจากครอบครัวที่มีบุตรน้อย ผลกระทบทางเศรษฐกิจก็น้อยด้วย ทำให้มีโอกาสในการเก็บออมเงินได้มากกว่าครอบครัวที่มีบุตรมากโดยไม่ต้องใช้จ่ายไปกับบุตร สำหรับความสัมพันธ์ภายในครอบครัว พบว่า ครอบครัวใหญ่ย่อมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกันมากเมื่อมีบุตรหลายคน บุตรจึงมีโอกาสช่วยเหลือเลี้ยงดูขามชราได้มากกว่าครอบครัวที่มีจำนวน

บุตรน้อยเพราะเมื่อบุตรแต่งงานแยกครอบครัวออกไป อาจต้องอยู่โดยลำพังซึ่งมีบุตรหลานมาเยี่ยม เป็นครั้งคราวเท่านั้น (จิตติมา พรหมทอง, 2535: 32) การศึกษาวิจัยขององค์การสหประชาชาติ (United Nation, 1991: 27) พบว่า ผู้สูงอายุไทยอาศัยอยู่กับบุตรมากที่สุด เนื่องจากต้องการให้ บุตรดูแล ไม่ว่าจะเป็นในด้านเศรษฐกิจ สังคม อารมณ์หรือจิตใจ ด้านเศรษฐกิจนั้นผู้สูงอายุต้องการให้ช่วยเหลือเรื่องการเงิน ที่อยู่อาศัย ส่วนการดูแลด้านสังคมต้องการให้บุตรหลานดูแลเมื่อยาม เจ็บป่วย ให้ข้อมูลข่าวสาร ทำกิจกรรมต่าง ๆ แทน ช่วยจัดการดูแลบ้านช่อง สำหรับด้านอารมณ์ และจิตใจผู้สูงอายุต้องการเพื่อนต้องการที่ปรึกษาและเป็นทีระบายความรู้สึก ด้วยเหตุนี้จึงทำให้ เชื่อได้ว่า ผู้ที่ใกล้ชิดเกษียณอายุราชการที่มีบุตรหลายคนจึงมีโอกาสของการเตรียมตัวเพื่อเกษียณอายุ ราชการน้อยกว่าผู้ที่มีจำนวนบุตรน้อยกว่า เพราะนอกจากใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการเลี้ยงดูและ ดูแลบุตรแล้วยังคาดหวังว่าจะได้พึ่งพาบุตรได้ในยามเกษียณอายุ จึงไม่ได้เตรียมการอะไรไว้ ซึ่ง สอดคล้องกับมาลินี วงษ์สิทธิ์และศิริวรรณ ศิริบุญ (2535: 166) ที่ศึกษาข้อเท็จจริงและทัศนคติ เกี่ยวกับการเลี้ยงดูและดูแลผู้สูงอายุที่ใกล้ชิด พบว่า ผู้สูงอายุที่มีความสัมพันธ์กับคนหนุ่มสาวใน ฐานะบิดามารดาของกลุ่มสมรสของคนหนุ่มสาวเป็นกลุ่มที่ได้รับการดูแลเลี้ยงดูจากคนหนุ่มสาวใน ลักษณะที่สูงที่สุด ทำให้มองแนวโน้มได้ว่า การได้อยู่ร่วมกันกับบุตรหลายคนบิดามารดาอาจหวัง พึ่งพายามสูงอายุจึงคิดถึงเหตุการณ์ยามเกษียณน้อยกว่าบิดามารดาที่มีบุตรน้อยหรือไม่มีบุตรเลย

ผลการศึกษาดังกล่าวข้างต้น จึงพอสนับสนุนฐานไว้ในเบื้องต้นได้ว่า

ข้าราชการที่มีบุตรน้อยน่าจะมีการเตรียมตัวด้านร่างกาย ด้านจิตใจและด้านความเป็นอยู่มากกว่า ข้าราชการที่มีบุตรมาก

2.5 การมีผู้สูงอายุในครอบครัว การนำปัจจัยด้านผู้สูงอายุที่อาศัยอยู่ในครอบครัว

มาหาความสัมพันธ์เพราะเชื่อว่าผู้สูงอายุในปัจจุบันน่าจะเป็นแบบอย่างชีวิตของคนรุ่นหลัง ซึ่ง นภาพร ชโยวรรณ (2535: 171) ศึกษาพบว่ามีความสัมพันธ์กับผู้สูงอายุคือผู้ที่ได้พักอาศัยอยู่ร่วมกันกับบิดามารดาของตนเองหรือญาติอื่นๆ ที่สูงอายุ จะทำให้คิดวางแผนเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อน สูงอายุมากกว่า เพราะได้เห็นตัวอย่างจากผู้สูงอายุที่ใกล้ชิดตนเอง นอกจากนี้ กชกร สังขชาติ (2536: 5) ได้กล่าวถึงลูกหลานกับผู้สูงอายุว่า การที่ลูกหลานได้อาศัยอยู่กับปู่ ย่า ตา ยาย ในบ้าน เดียวกันย่อมจะได้รับฟังคำสั่งสอนอบรมจากผู้สูงวัยกว่า ว่าควรจะปฏิบัติอย่างไรกับผู้สูงอายุโดยที่ พ่อแม่เป็นแบบอย่างที่ดีและผู้สูงอายุเป็นร่วมโพธิ์ร่วมไทรของลูกหลานเป็นต้นกำเนิดแห่งวงศ์ตระกูล และเป็นผู้อุ้มชูเลี้ยงดูราม่า ดังนั้นลูกหลานจะต้องเป็นผู้กตัญญูกตเวทิต่อผู้สูงอายุเมื่อท่านแก่ชรา มีปัญหาเรื่องสุขภาพ โดยเฉพาะผู้สูงอายุที่ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้ ลูกหลานต้องยอมรับการเป็นภาระ

ในการเลี้ยงดู ซึ่งการได้ดูแลเอาใจใส่ต่อผู้สูงอายุในครอบครัวนอกจากจะเป็นการตอบแทนบุญคุณที่ท่านได้อบรมเลี้ยงดูเรามาตั้งแต่เด็กจนโตแล้วยังเป็นแรงจูงใจในการดำรงชีวิตของบุคคลที่กำลังก้าวอย่างเข้าสู่วัยสูงอายุได้อีกอย่างหนึ่งด้วย เพราะจะทำให้เห็นได้ว่า วันหนึ่งในอนาคตข้างหน้าเขาจะต้องเผชิญกับสภาพของความชราซึ่งเป็นที่หลีกเลี่ยงไม่พ้น หากวันนี้เขาได้นำแบบอย่างชีวิตของผู้สูงอายุมาใช้ในทางที่ดีข้อมจะก่อให้เกิดความพร้อมสำหรับตนเองในยามที่เราสูงอายุขึ้นได้

ถึงแม้จะมีผลงานวิจัยสนับสนุนไม่มากนัก แต่หลักฐานเท่าที่ปรากฏน่าจะเชื่อได้ว่า ชำราชการที่มีผู้สูงอายุในครอบครัมน่าจะมีการเตรียมตัวด้านร่างกาย จิตใจ และความเป็นอยู่มากกว่าชำราชการที่ไม่มีผู้สูงอายุในครอบครัว

ปัจจัยทางเศรษฐกิจ

2.6 รายได้ครัวเรือน เป็นตัวแปรทางเศรษฐกิจที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีพรับราชการที่มีรายได้เป็นเงินเดือนประจำอย่างเดียว ซึ่งบางครั้งอาจไม่เพียงพอต่อการใช้จ่ายในครอบครัว ชำราชการบางคนจึงหารายได้เสริมจกการทำงานพิเศษด้านอื่น บางคนอาจจะอยู่ในครอบครัวที่มีฐานะทางเศรษฐกิจดีอยู่แล้ว จึงไม่ต้องทำงานต่อผู้ค้ำนมากนัก ชำราชการที่มีรายได้สูงย่อมมีกำลังทรัพย์เพียงพอที่จะเลี้ยงดูตนเองและครอบครัวให้มีชีวิตในบั้นปลายได้อย่างมีความสุข บุคคลที่มีรายได้สูงจึงน่าจะมีโอกาสในการเก็บออมเงินเพื่อไว้ใช้จ่ายยามเกษียณอายุสูงกว่าบุคคลที่มีรายได้น้อยกว่า ซึ่งการศึกษ ของจุติมา พรหมทอง (2535: 144-145) พบว่า ชำราชการครูที่อาศัยอยู่ในจังหวัดที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูงสุด (คือกรุงเทพมหานคร) และต่ำสุด (คือจังหวัดศรีสะเกษ) ไม่มีความสัมพันธ์กับการเตรียมตัวเพื่อเกษียณอายุราชการ กล่าวคือ ชำราชการครูที่อาศัยอยู่ในกรุงเทพมหานครและศรีสะเกษเมื่อเกษียณอายุราชการแล้วก็จะได้รับเงินจำนวนเหมือนกันหมด และเนื่องจากอาชีพครูเป็นอาชีพที่ไม่เอื้อต่อการมีรายได้พิเศษจึงทำให้มีรายได้เพียงเงินเดือนบำนาญเท่านั้น ในขณะที่เดียวกันรายจ่ายที่ต้องจ่ายมักจะเพิ่มมากขึ้นตามภาวะเศรษฐกิจที่สูงขึ้น ผลคือ ชำราชการครูที่อาศัยอยู่ในจังหวัดที่มีฐานะทางเศรษฐกิจต่ำมีรายได้น้อยไม่พอกับรายจ่ายเหมือนชำราชการครูที่อาศัยอยู่ในจังหวัดที่มีฐานะทางเศรษฐกิจสูง สิ่งนี้ได้ส่งผลกระทบต่อถึงการเก็บออมเงินเพื่อเตรียมไว้เกษียณอายุ

กนกวรรณ ศิลปกรรมพิเศษ (2527: 60-63) ศึกษาปัจจัยที่มีผลต่อการปรับตัวของผู้เกษียณอายุราชการ พบว่า ผู้ที่มีรายรับรายจ่ายสมดุล สามารถปรับตัวได้ดีกว่าผู้มีรายรับรายจ่ายไม่สมดุล สอดคล้องกับ ประพิมพ์ดาว สุคนธ์ (2526: 39) ที่พบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่

มีปัญหาการเงิน ทั้งนี้เนื่องจากรายได้ลดลงทำให้ไม่สามารถตอบสนองความต้องการด้านอื่น ๆ ได้ ขณะเดียวกัน เกษม ต้นศิลาชีวะ (2528, 8) พบว่าบุคคลที่มีฐานะดีและมั่นคงมักจะยอมรับในเรื่องของการเกษียณอายุราชการมากกว่าผู้ที่มีฐานะต่ำหรือขัดสนทางด้านเงินทอง

จากผลการศึกษาจึงพอสันนิษฐานได้ว่า ข้าราชการที่รายได้ครัวเรือนสูงน่าจะมีการเตรียมตัวด้านต่าง ๆ ทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ และความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่มีรายได้ครัวเรือนต่ำ

2.7 ความเป็นเจ้าของบ้าน ความเป็นเจ้าของบ้านเป็นตัวแปรทางเศรษฐกิจตัวแปรหนึ่งที่มีผลต่อการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ เนื่องจากการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการนั้นจำแนกได้เป็น การเตรียมตัวด้านร่างกาย การเตรียมตัวด้านจิตใจ และการเตรียมตัวด้านความเป็นอยู่ ในการเตรียมตัวแต่ละด้านนั้น ปัจจัยสำคัญอย่างหนึ่งที่มีอิทธิพลต่อการเตรียมตัว คือ ความเป็นเจ้าของบ้าน เพราะความเป็นเจ้าของบ้านได้สะท้อนถึงฐานะทางเศรษฐกิจและปัจจัยพื้นฐานในการดำรงชีวิต หากข้าราชการที่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเองแล้ว ย่อมมีโอกาสดีกว่าคนอื่น ๆ ที่ไม่ต้องคำนึงถึงการสร้างหลักฐานในการดำเนินชีวิตจึงทำให้ลดประเด็นในเรื่องของการเตรียมตัวด้านความเป็นอยู่ไปได้บ้าง อีกทั้งยังสามารถวางแผนในการเกษียณอายุด้านอื่นได้มากกว่าข้าราชการที่ยังไม่มีบ้านและที่ดินเป็นของตนเอง

ในการศึกษาของนภาพร ชโยวรรณ (2535: 168-169) ได้นำตัวแปรความเป็นเจ้าของบ้านมาศึกษาหาความสัมพันธ์กับการเตรียมการเพื่อขามสูงอายุพบว่า ผู้สูงอายุที่ตนเองหรือคู่สมรสเป็นเจ้าของบ้านเห็นความสำคัญของการเตรียมการเพื่อขามสูงอายุและได้เตรียมการเพื่อขามสูงอายุสูงกว่าผู้สูงอายุที่ไม่ได้เป็นเจ้าของบ้าน สำหรับการศึกษเกี่ยวกับผู้สูงอายุในเรื่องอื่นๆ พบว่า มีการนำปัจจัยในด้านของความเป็นเจ้าของบ้านมาศึกษาหาความสัมพันธ์ในเรื่องการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุไม่มากนัก อย่างไรก็ตามตัวแปรความเป็นเจ้าของบ้านน่าจะมีผลเพียงพอนที่จะนำมาศึกษาให้ค้นคว้าต่อไป อย่างน้อยเพื่อเป็นพื้นฐานของการศึกษาในเรื่องเดียวกันนี้ให้กว้างขวางออกไป ซึ่งในเบื้องต้นผู้วิจัยจึงสันนิษฐานได้ว่า ข้าราชการที่มีบ้าน เป็นของตนเองน่าจะมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุด้านร่างกาย จิตใจ และด้านความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่ไม่มีบ้านเป็นของตนเอง

ปัจจัยทางสังคม

2.8 การศึกษา การศึกษามีความสัมพันธ์ทางบวกกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ บุคคลที่มีการศึกษาสูงมีโอกาสในการเลือกคํ้าเนนชีวิตมากกว่าบุคคลที่มีการศึกษาต่ำกว่า เพราะการศึกษาจะช่วยทำให้บุคคลเป็นผู้ที่ขอมรับการเปลี่ยนแปลงได้มาก มักเป็นผู้สนใจตัวเอง สนใจสถานการณ์รอบตัว สามารถประเมินและแสดงบทบาทของตนเองได้เหมาะสมกับสถานการณ์นั้นๆ พฤติกรรมนี้จะสืบเนื่องไปจนเข้าสู่วัยสูงอายุ ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาดีนั้นจะสามารถนำความรู้และประสบการณ์ของตนเองมาปรับใช้กับตัวเองรวมทั้งบุคคลรอบตัวอีกทั้งยังเป็น ผู้ที่มีโลกทัศน์กว้างต่างจากผู้ที่ไม่ได้รับการศึกษาหรือมีการศึกษาต่ำ (วนิดา นิรมย์, 2537: 24) ข้าราชการเป็นประชากรกลุ่มหนึ่งที่มีการศึกษาแต่ก็มีความแตกต่างกันในระดับของการศึกษา บางคนมีการศึกษาระดับประถม บางคนมีการศึกษาระดับอุดมศึกษา ซึ่งความแตกต่างในระดับการศึกษาเนี้ สามารถสะท้อนให้ทราบถึงควมรู้ ความคิด และทัศนคติในการมองโลกเพราะเข้าใจชีวิต ในทำนองเดียวกัน การเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการเป็นกรณีหนึ่งที่สามารถนำมาหาความ สัมพันธ์ได้ว่าข้าราชการที่มีการศึกษา ต่างกันจะมีแนวคิดเรื่องการเตรียมตัวก่อนเกษียณแตกต่างกัน หรือไม่ อย่างไรก็ตาม นภาพร ชโยวรรณ (2535: 168-175) ศึกษาในกลุ่มผู้สูงอายุและคนหนุ่มสาว ที่มีการศึกษาแตกต่างกันพบว่า ผู้สูงอายุที่มีการศึกษาสูงกว่าประถมศึกษามุ่งเน้นการเตรียมการเพื่อ ยามสูงอายุเป็นเรื่องสำคัญต่ำกว่าผู้สูงอายุที่มีการศึกษาระดับประถมศึกษาหรือต่ำกว่า ตรงข้ามกับ คนหนุ่มสาวที่มีการศึกษาสูงกว่า คิดถึงการเตรียมการเมื่อเกษียณอายุมากกว่าผู้ที่มีการศึกษาต่ำกว่า นอกจากนั้นยังพบว่าในเรื่องของประเภทของการเตรียมการนั้น คนหนุ่มสาวที่มีการศึกษาต่ำมีการ เตรียมเรื่องสุขภาพน้อยกว่าคนหนุ่มสาวที่มีการศึกษาในระดับมัธยมศึกษาหรืออุดมศึกษาหรือสูง กว่า

จากข้อมูลทีกล่าวมา ถึงแม้จะเป็นข้อมูลแหล่งเดียว แต่ให้ผลการศึกษาที่ น่าสนใจ และน่าจะนำตัวแปรของการศึกษามาหาความสัมพันธ์กับการเตรียมตัวก่อนเกษียณใน กลุ่มของประชากรวัยใกล้เกษียณที่มีอายุ 50-60 ปี เพื่อเป็นข้อมูลอีกด้านหนึ่งที่อาจจะเหมือนหรือ แตกต่างจากการศึกษาที่เลขศึกษาไว้ สำหรับการศึกษานี้ ส่วนนี้ ผู้วิจัยได้สันนิษฐานไว้เบื้องต้น ว่า ข้าราชการที่มีการศึกษาแตกต่างกันน่าจะมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณแตกต่างกัน โดยเชื่อว่า ข้าราชการที่มีการศึกษาสูงมีการเตรียมตัวทั้งด้านร่างกาย จิตใจ และความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการ ที่มีการศึกษาต่ำ

2.9 ระดับตำแหน่ง ระดับตำแหน่งเป็นตัวแปรทางสังคมที่มีความสัมพันธ์กับ

รายได้ของข้าราชการที่เป็นตัวแปรทางเศรษฐกิจ กล่าวคือ ผู้ที่มีตำแหน่งหน้าที่การงานสูง จะได้ค่าตอบแทนเป็นรายได้สูงตามไปด้วย ผู้ที่มีตำแหน่งสูงมีโอกาสในการเก็บออมเงินได้สูง ทำให้สามารถจัดเตรียมสำหรับการใช้จ่ายเงินเมื่อยามเกษียณอายุได้ดีกว่าผู้ที่มีระดับต่ำกว่า สอดคล้องกับการศึกษาของกนกวรรณ ศิลปกรรมพิเศษ (2529: ข) ที่พบว่าระดับตำแหน่งหน้าที่การงานมีผลต่อการปรับตัวภายหลังเกษียณอายุราชการ โดยกลุ่มผู้เกษียณอายุที่มีระดับตำแหน่งซี 7-8 จะปรับตัวได้ดีที่สุด ในขณะที่กลุ่มผู้เกษียณอายุที่มีระดับซี 1-2 มีการปรับตัวน้อยที่สุด นอกจากนี้เกษม ตันติผลาชีวะ (2528, 27) กล่าวว่า ผู้ที่มีอาชีพ และงานประจำ อย่างเช่นข้าราชการ เมื่อเข้าสู่วัยเกษียณมักจะมี ความเครียดทางจิตใจมาก เพราะเป็นความสูญเสียอย่างมากที่สุดในชีวิตอย่างหนึ่ง เนื่องจากต้องขาดเพื่อน ขาดอำนาจหน้าที่ ขาดความหมายในสังคม ต้องมีสถานภาพต่ำลง และอยู่ในภาวะที่ต้องพึ่งพาผู้อื่น ดังนั้นผู้ที่ปรับตัวในชีวิตได้ดีจึงต้องเป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่น ไม่ยึดติดในตำแหน่ง ซึ่งจะช่วยให้ยอมรับการเกษียณอายุดีกว่าผู้ที่ยังยึดติดในตำแหน่งหน้าที่ที่เคยมีอยู่

ระดับตำแหน่งนอกจากจะเป็นตัวแปรที่สะท้อนถึงวุฒิภาวะในทางสังคมแล้ว ยังเป็นตัวแปรที่แสดงถึงศักยภาพของบุคคลในการเตรียมความพร้อมก่อนการเกษียณอายุได้ทุก ๆ ด้าน เพราะบุคคลที่สามารถก้าวอย่างเข้าสู่ผู้มีตำแหน่งสูงย่อมมีเศรษฐกิจและสังคมดีกว่าบุคคลที่มีตำแหน่งต่ำ จึงทำให้มีโอกาสในการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุได้มากกว่า ซึ่งผู้วิจัยได้สันนิษฐานไว้ว่า ข้าราชการที่มีตำแหน่งสูงน่าจะมีการเตรียมตัวด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความเป็นอยู่ มากกว่าข้าราชการที่มีตำแหน่งต่ำ

2.10 โครงสร้างครัวเรือน ครัวเรือนเป็นการรวมกลุ่มกันตั้งแต่คนสองคนขึ้นไป ไม่จำเป็นต้องมีความสัมพันธ์ทางสายโลหิต ครัวเรือนหนึ่งอาจประกอบด้วยครอบครัวหนึ่งหรือมากกว่า หรืออาจไม่มีครอบครัวเลยก็ได้ ครอบครัวจึงเป็นส่วนหนึ่งของครัวเรือน ครัวเรือนมีหลายแบบในที่นี้จำแนกเป็น 3 แบบ คือ 1) ไม่มีครอบครัวหรืออยู่คนเดียว 2) ครัวเรือนเดี่ยว หมายถึงครอบครัวที่ประกอบด้วยสามี ภรรยา และบุตรโสด หรืออาจมีญาติสนิททั้งสองฝ่ายรวมอยู่ด้วยแต่ยังไม่สมรส และ 3) ครัวเรือนขยาย ประกอบด้วยครอบครัวเดี่ยวอย่างน้อยสองครอบครัวขึ้นไปอยู่ร่วมกัน (ชวลิต สวัสดิ์ผล, 2533: 15) ความผูกพันในครอบครัวจึงเป็นความสัมพันธ์ในสายเลือดที่แน่นแฟ้นยืนนานที่เกิดจากความสัมพันธ์พื้นฐานในครอบครัว โดยเฉพาะครัวเรือนที่มีพ่อ แม่ บุตร อยู่ด้วยกัน เมื่อบุตรมีครอบครัวใหม่ก็ขยายครอบครัวออกไป บิคาราคาก็ช่วยดูแล

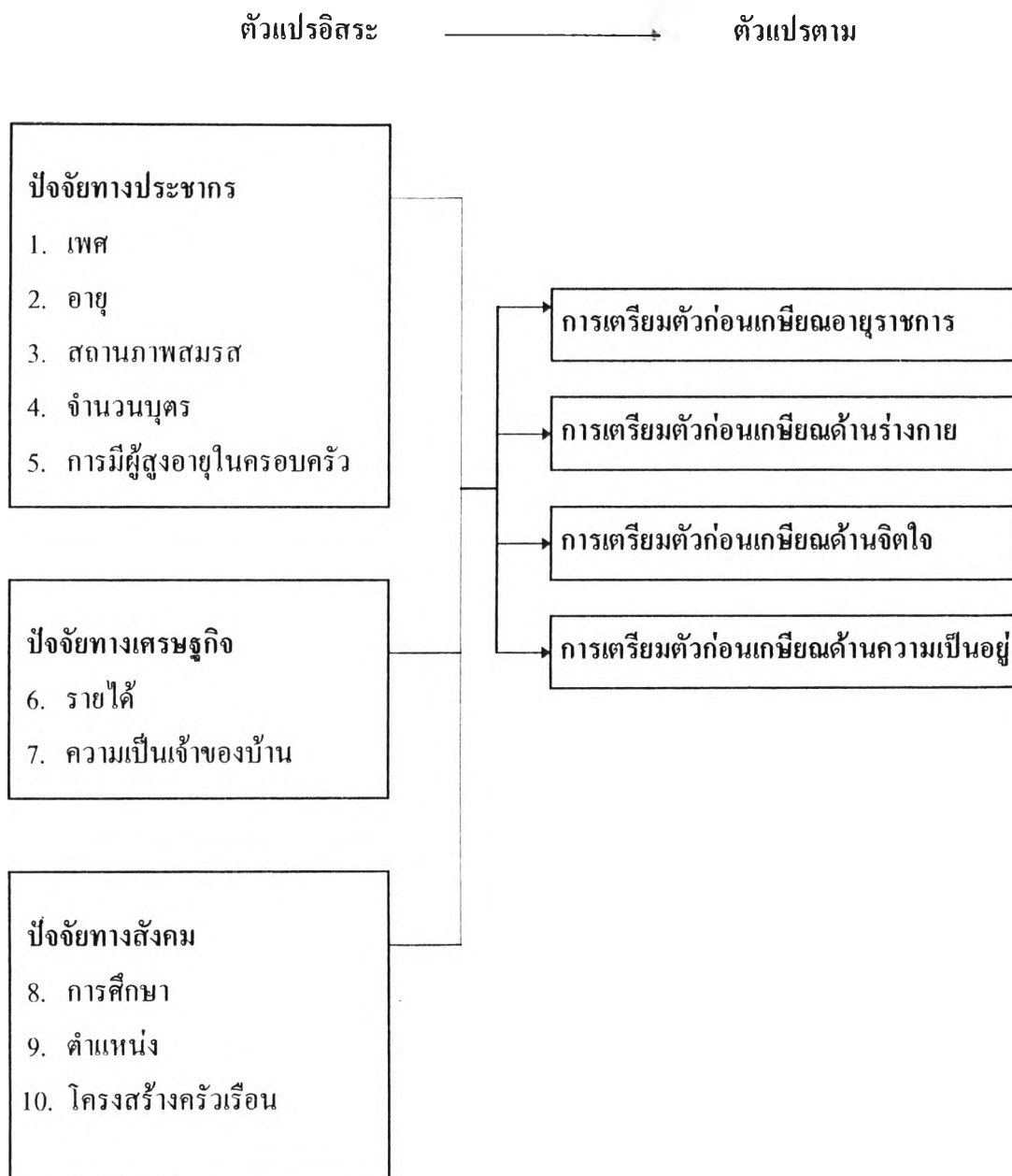

หลานต่อไป เมื่อบิดามารดาสูงอายุก็ยังได้อาศัยอยู่ในบ้านเดียวกัน บุตรหลานที่อาศัยอยู่ในครอบครัวแบบขยายจึงมีโอกาสนในการดูแลเอาใจใส่ให้ความคำจุนต่อบุพการีที่สูงอายุได้อย่างใกล้ชิด เป็นผลมาถึงการได้ดูแลเอาใจใส่ในด้านสุขภาพของญาติผู้ใหญ่ด้วยการพาไปพบแพทย์จัดการเรื่องอาหารการกินตลอดจนเตรียมการในด้านความเป็นอยู่ต่าง ๆ อย่างเหมาะสม ผู้สูงอายุที่อยู่ในครัวเรือนขยายจึงถือได้ว่าโชคดียิ่งที่มีบุคคลคอยดูแลปรนนิบัติทำให้ได้มีการทำกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุได้จากการอยู่อาศัยรวมกันในครัวเรือนขยาย

ในขณะที่เดียวกัน ข้าราชการที่อยู่คนเดียวหรือไม่มีครอบครัวน่าจะมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากด้วย เนื่องจากต้องช่วยเหลือตัวเองทุกด้าน เพราะขาดบุคคลรอบข้างที่คอยดูแลเอาใจใส่หรือมีถึงกระชั้นใกล้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ในชีวิต ผู้ที่อยู่คนเดียวจึงมีความตระหนักถึงอนาคตและมักให้ความสนใจกับการเตรียมตัวไว้ก่อนที่จะเกษียณอายุราชการ ผู้ที่อยู่คนเดียวและผู้ที่อยู่ในครัวเรือนขยายจึงมีความคล้ายคลึงกันในแง่ของการเป็นผู้ใกล้เกษียณอายุ เพียงแต่ผู้ที่อยู่คนเดียวขาดแรงสนับสนุนจากครอบครัว การศึกษาคั้งนี้จึงได้เปรียบเทียบข้าราชการที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนเดี่ยวว่ามีความเหมือนหรือแตกต่างๆ จากข้าราชการที่อาศัยอยู่ในครัวเรือนแบบอื่นๆ ซึ่งได้แก่ ครัวเรือนขยายและการอยู่คนเดียว ในเรื่องของการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการ

ตัวแปรลักษณะโครงสร้างครัวเรือนที่ได้นำมาศึกษานี้ ไม่ค่อยมีการศึกษาจึงไม่มีข้อมูลมาสนับสนุนว่ามีความสัมพันธ์ที่หรือไม่กับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการของข้าราชการกรุงเทพมหานคร แต่สังคมไทยยังให้ความสำคัญต่อรูปแบบของโครงสร้างครัวเรือนเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเหตุนี้ผู้ศึกษาสนใจศึกษาความสำคัญของตัวแปรนี้ และสันนิษฐานได้ว่า ข้าราชการที่อยู่ในครัวเรือนแบบอื่น (ครัวเรือนขยาย และอยู่คนเดียว) น่าจะมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุ ด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่อยู่ในครัวเรือนเดี่ยว ตามเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้น

5. กรอบแนวคิด

แผนภูมิที่ 1 กรอบแนวคิดความสัมพันธ์ระหว่างปัจจัยพื้นฐานทางประชากร เศรษฐกิจ และสังคมกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุ และการเตรียมตัวด้านร่างกาย ด้านจิตใจ และด้านความเป็นอยู่

หมายเหตุ การศึกษาครั้งนี้ใช้ตัวแปรควบคุมแตกต่างกันออกไปแล้วแต่ความเหมาะสมในการวิเคราะห์ เช่น อายุ การมีผู้สูงอายุในครอบครัว ฯลฯ

6. สมมุติฐานการศึกษา

สมมุติฐานหลักในการศึกษาคือ ข้าราชกรกรุงเทพมหานครที่มีปัจจัยทางประชากร เศรษฐกิจ สังคม ที่แตกต่างกันมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุ และประเภทของการเตรียมตัวก่อนเกษียณแตกต่างกัน

สมมุติฐานย่อยในการศึกษา มีดังนี้-

สมมุติฐานย่อยสำหรับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุ

1. ข้าราชการหญิง มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากกว่าข้าราชการชาย
2. ข้าราชการที่มีอายุมาก มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากกว่าข้าราชการที่มีอายุน้อย
3. ข้าราชการที่มีสถานภาพสมรสอื่นๆ มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากกว่าข้าราชการที่มีสถานภาพสมรสสมรส
4. ข้าราชการที่มีบุตรน้อย มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากกว่าข้าราชการที่มีบุตรมาก
5. ข้าราชการที่มีผู้สูงอายุในครอบครัว มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากกว่าข้าราชการที่ไม่มีผู้สูงอายุในครอบครัว
6. ข้าราชการที่มีรายได้ครัวเรือนสูง มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากกว่าข้าราชการที่มีรายได้ต่ำ
7. ข้าราชการที่เป็นเจ้าของบ้าน มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากกว่าข้าราชการที่ไม่เป็นเจ้าของบ้าน
8. ข้าราชการที่มีการศึกษาสูงมีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากกว่าข้าราชการที่มีการศึกษาต่ำ
9. ข้าราชการที่มีตำแหน่งสูง มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากกว่าข้าราชการที่มีตำแหน่งต่ำ
10. ข้าราชการที่อยู่ครัวเรือนแบบอื่น มีการเตรียมตัวก่อนเกษียณมากกว่าข้าราชการที่อยู่ในครัวเรือนเดี่ยว

สมมุติฐานย่อยสำหรับการเตรียมตัวด้านร่างกาย

1. ข้าราชการชาย มีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการหญิง
2. ข้าราชการที่มีอายุมาก มีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการที่มีอายุน้อย

3. ข้าราชการที่มีสถานภาพสมรสอื่นๆ มีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการที่มีสถานภาพสมรสสมรส
4. ข้าราชการที่มีบุตรน้อย มีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการที่มีบุตรมาก
5. ข้าราชการที่มีผู้สูงอายุในครอบครัว มีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการที่ไม่มีผู้สูงอายุในครอบครัว
6. ข้าราชการที่มีรายได้ครัวเรือนสูง มีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการที่มีรายได้ครัวเรือนต่ำ
7. ข้าราชการที่เป็นเจ้าของบ้าน มีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการที่ไม่เป็นเจ้าของบ้าน
8. ข้าราชการที่มีการศึกษาสูง มีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการที่มีการศึกษาต่ำ
9. ข้าราชการที่มีตำแหน่งสูง มีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการที่มีตำแหน่งต่ำ
10. ข้าราชการที่อยู่ครัวเรือนแบบอื่น มีการเตรียมตัวด้านร่างกายมากกว่าข้าราชการที่อยู่ในครัวเรือนเดี่ยว

สมมุติฐานย่อยสำหรับการเตรียมตัวด้านจิตใจ

1. ข้าราชการหญิง มีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าข้าราชการชาย
2. ข้าราชการที่มีอายุมาก มีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าข้าราชการที่มีอายุน้อย
3. ข้าราชการที่มีสถานภาพสมรสอื่นๆ มีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าข้าราชการที่มีสถานภาพสมรสสมรส
4. ข้าราชการที่มีบุตรน้อย มีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าข้าราชการที่มีบุตรมาก
5. ข้าราชการที่มีผู้สูงอายุในครอบครัว มีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าข้าราชการที่ไม่มีผู้สูงอายุในครอบครัว
6. ข้าราชการที่มีรายได้ครัวเรือนสูง มีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าข้าราชการที่มีรายได้ครัวเรือนต่ำ
7. ข้าราชการที่เป็นเจ้าของบ้าน มีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าข้าราชการที่ไม่เป็นเจ้าของบ้าน

8. ข้าราชการที่มีการศึกษาสูง มีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าข้าราชการที่มีการศึกษาค่ำ
9. ข้าราชการที่มีตำแหน่งสูง มีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าข้าราชการที่มีตำแหน่งต่ำ
10. ข้าราชการที่อยู่ครัวเรือนแบบอื่น มีการเตรียมตัวด้านจิตใจมากกว่าข้าราชการที่อยู่ในครัวเรือนเดี่ยว

สมมุติฐานย่อยสำหรับการเตรียมตัวด้านสภาพความเป็นอยู่

1. ข้าราชการหญิง มีการเตรียมตัวด้านสภาพความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการชาย
2. ข้าราชการที่มีอายุมาก มีการเตรียมตัวด้านสภาพความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่มีอายุน้อย
3. ข้าราชการที่มีสถานภาพสมรสสมรสมีการเตรียมตัวด้านสภาพความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่มีสถานภาพสมรสอื่นๆ
4. ข้าราชการที่มีบุตรน้อย มีการเตรียมตัวด้านสภาพความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่มีบุตรมาก
5. ข้าราชการที่มีผู้สูงอายุในครอบครัว มีการเตรียมตัวด้านสภาพความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่ไม่มีผู้สูงอายุในครอบครัว
6. ข้าราชการที่มีรายได้ครัวเรือนสูง มีการเตรียมตัวด้านความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่มีรายได้ครัวเรือนต่ำ
7. ข้าราชการที่เป็นเจ้าของบ้าน มีการเตรียมตัวด้านสภาพความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่ไม่เป็นเจ้าของบ้าน
8. ข้าราชการที่มีการศึกษาสูง มีการเตรียมตัวด้านสภาพความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่มีการศึกษาค่ำ
9. ข้าราชการที่มีตำแหน่งสูง มีการเตรียมตัวด้านสภาพความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่มีตำแหน่งต่ำ
10. ข้าราชการที่อยู่ในครัวเรือนเดี่ยว มีการเตรียมตัวด้านสภาพความเป็นอยู่มากกว่าข้าราชการที่อยู่ครัวเรือนแบบอื่น

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. เป็นแนวทางในการวางแผนพัฒนาคุณภาพชีวิตของข้าราชการกรุงเทพมหานครที่จะเกษียณอายุราชการต่อไป ให้สามารถดำเนินชีวิตหลังเกษียณได้อย่างมีคุณภาพ
2. เป็นแนวทางในการให้ความรู้และการอบรมที่ถูกต้องในการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการสำหรับข้าราชการอื่น ๆ ที่ใกล้เกษียณได้อย่างมีประสิทธิภาพ
3. เป็นการจุกประกายความคิดของข้าราชการที่ใกล้จะเกษียณอายุราชการให้ตระหนักถึงการเตรียมตัวเป็นข้าราชการเกษียณอายุที่มีคุณภาพดีและมีความสุขในบั้นปลายของชีวิต
4. เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับการเตรียมตัวก่อนเกษียณอายุราชการในประเด็นอื่นๆ ต่อไป